

АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН

**ИНСТИТУТИ ЗАБОН ВА АДАБИЁТИ БА НОМИ
АБУАБДУЛЛОҲИ РҶДАКӢ**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 820/89.0+821.222.8+1/14

БАӢНОВ МАҲМАДНАБӢ БАЧАҶОНОВИЧ

САҲОБИИ АСТАРОБОДӢ ВА ОСОРИ АДАБИИ Ӣ

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи
илмии номзади илми филология аз рӯйи
ихтисоси 10.01.01. – Адабиёти тоҷик

Душанбе – 2023

Диссертатсия дар шуъбаи таърихи адабиёти Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ: **Муҳаммадиев Шамсиддин Муродович** – номзади илми филология, муовини директори Институти забон ва адабиёти ба номи А. Рӯдакии АМИТ оид ба илм ва таълим

Муқарризони расмӣ: **Саидҷаъфаров Озод Шовалиевич** – доктори илми филология, профессори кафедраи забони тоҷикии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Шарипов Шариф Раҳмонович – номзади илми филология, дотсенти кафедраи забони тоҷикӣ ва ҳуҷҷатнигории Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

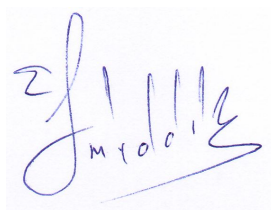
Муассисаи пешбар: Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Ҳимояи диссертатсия «30» июни соли 2023, соати 13:30 дар маҷлиси Шурои диссертатсионии 6Д.КOA-067-и назди Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакии АМИТ (суроға: 734025, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 21, ошиёнаи 1, толори Шурои олимон) баргузор мегардад.

Бо мазмуну муҳтавои диссертатсия дар китобхонаи марказии Институт (734025, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 21) ва тавассути сомонаи www.iza.tarena.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат рӯзи «_____» _____ соли 2023 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
Шурои диссертатсионӣ,
доктори илми филология

Юсуфов Умриддин

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Адабиёти тоҷик яке аз адабиётҳои ғанитарин дар ҷаҳон ба шумор меравад. Бо вучуди он ки дар тури таърих дар натиҷаи тохтугозҳои аҷнабиён қисмати зиёди осори илмию адабии мо несту нобуд карда шуд, аммо осори боқимондаи он имрӯз боиси ифтихор ва равшангари роҳи имрӯзу фардои миллати мо аст. Дар ҳақиқат дар тури таърих адабиёти форсии тоҷикӣ тавонистааст, ки бо шукӯҳу шаҳомати хосаи худ миллати моро ба ҷаҳониён муаррифӣ намояд, аз истеъдод ва хиради азалии тоҷикон ба ҷаҳониён паём расонад. Агар пайдоиши адабиёти тоҷикиро аз китоби «Авесто» бидонем, ба хулосае омадан мумкин аст, ки тоҷикон зиёда аз ду ҳазору панҷсад сол қабл адабиёти манзуму мансур доштаанд.

Баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон шароит фароҳам шуд, ки ҳама соҳаҳои илми кишвар рӯ ба тараққи ниҳанд. Аз ҷумла, таҳқиқи адабиёти форсии тоҷикӣ вусъати тоза касб намуд. Дар ин марҳалаи начандон тулонӣ муҳаққиқони адабиёти мо тавонистаанд ба дастовардҳои зиёди илмӣ ноил гарданд. Дар замони истиқлол осори зиёди адибону олимони тоҷик нашр гардид, ки бозгӯкунандаи таърихи қуҳан ва миллати соҳибтамаддун будани тоҷикон мебошад. Вале ҳанӯз ҳам дар адабиёти форсии тоҷикӣ шоирон ва мутафаккирони барҷастае ҳастанд, ки осору афкор ва зиндагию рӯзгори эшон пажухиш ва таҳқиқи амиқу дақиқ нашудааст. Хусусан, ҷаҳраҳои адабии зиёде дар адабиёти асрҳои XVI-XVII мавҷуданд, ки рӯзгору осори онҳо мавриди таҳқиқи адабиётшиносон ва шарқшиносон қарор нагирифтааст. Ҳамин аст, ки имрӯз низ баъзе суҳанварон ва орифони ин давра, ки соҳиби осори пурарзишанд, аз назари таҳқиқ дур мондаанд. Алалхусус, Саҳобии Астарободӣ яке аз шоирони боистеъдоду забардаст, ориф ва мутафаккири охири асри XVI ва аввали асри XVII, ки то ҳол дар бораи ҳаёту фаъолияти адабии ӯ таҳқиқоти мукамал сурат нагирифтааст. Ҳарчанд дар Эрон доир ба ҳаёт ва осори ӯ мақолаҳо таълиф шуда, рубоиёт ва ғазалиёташро мунташир кардаанд, аммо ҳанӯз ҳам Саҳобӣ барои мардуми адабпарвари тоҷик ноошно аст. Эҷодиёти ин шоири рангинхаёл ҳатто дар замони дар қайди ҳаёт буданаш диққати аҳли адабро ба худ ҷалб карда буд. Тибқи иттилои тазкираҳо, аз шаҳрҳои дуру наздик шоирон ва аҳли адаб ба зиёрати Саҳобӣ мерафтаанд. Ҳамин буд, ки мо ба номи шоир дар бисёр тазкираҳо ва осори таърихӣ рӯ ба рӯ мешавем. Аз ин рӯ, тадқиқи ҳаёту фаъолияти адабии Саҳобӣ яке аз масъалаҳои муҳими рӯз ба ҳисоб меравад.

Аз Саҳобии Астарободӣ то замони мо ашъори зиёде ба мерос мондааст. Осори шоир, ки ҳамагӣ ба забони форсии тоҷикӣ таълиф шудааст, аз суҳанвари мумтоз будани ӯ хабар медиҳад. Хусусан, сарчашмаҳои таърихӣ шоирро ҳамчун рубоисарои файласуф ва орифи шефтаву маҷзуб васфу сабт кардаанд. Феълан осори адабии Саҳобӣ дар китобхонаҳои бузурги дунё, алалхусус дар Британия, Ҳиндустон, Покистон ва Эрон маҳфуз буда, ҳамчун мероси асрҳои миёнаи адабиёти форсии

точикӣ арзиши хеле баланд доранд. Мазмуну муҳтавои ашъори Саҳобӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ӯ дар шеърӯ шоирӣ як шахсияти мумтоз ва бомаҳорат аст. Бино бар ин, лозим аст, ки ҳаёту фаъолият ва осори шоир мавриди пажӯҳиши ҳамаҷониба қарор дода шавад, зеро ашъори ӯ дорои афкори орои мутараққӣ буда, шоир дар онҳо ишқи пок, некию накукорӣ, ростию ростқавлӣ, зебӣ ва дигар сифатҳои неки инсониро васф карда, одамонро ба роҳи рост раҳнамун гашта, аъмоли бади инсониро мавриди мазаммат қарор медиҳад. Имрӯз на танҳо осори Саҳобӣ, балки дигар шахсиятҳои адабии асрҳои миёнаи адабиёти форсии тоҷикӣ, ки соҳибдевананду то ҳол осорашон мавриди таҳқиқи диссертатсионӣ қарор нагирифтаанд, бояд тавачҷуҳ зоҳир намоем ва осору афкорашонро дастраси омма гардонем.

Тавре ки ишора шуд, ханӯз роҷеъ ба ҳаёту фаъолият ва осору афкори Саҳобии Астарободӣ то ҳол тадқиқоти мукаммали монографие анҷом наёфтааст. Аз ин рӯ, мо асосан ба осори шоир таъҷ намудем. Агарчи осори Саҳобӣ то замони мо расидааст, аммо роҷеъ ба рӯзгор ва фаъолияти шоир феълан маълумоти хеле кам дастрас аст. Маълумоте, ки дар сарчашмаҳо, хусусан тазкираву баёзҳо доир ба Саҳобӣ мавҷуд аст, мазмунан яқсон буда, аслан такрори якдигаранд. Аз ин ҷиҳат, мо дар диссертатсия дар баробари маълумоти тазкираву осори таърихӣ, инчунин аз осори ҳуди шоир низ истифода кардем. Саҳобии Астарободӣ шоири баландовоза ва хуштабӣи замонаш будааст, аммо бо сабабҳои айнию зеҳнӣ ашъораш солҳо нашр нашуда ва дур аз таҳқиқ мондааст. Ба назари мо, бешак Саҳобӣ шоирест, ки осораш шоистаи таҳқиқ ва дастраси хонандагон гардонидан мебошад. Бовар дорем, ки бо шинохти Саҳобии Астарободӣ як саҳифаи наве дар адабиётшиносии тоҷикӣ боз шуда, имкони беҳтар омӯхтани таърихи адабиётмон дар ин асрҳо муҳайё мегардад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзӯ. Доир ба ҳаёту эҷодиёти Саҳобии Астарободӣ дар «Хулосат-ул-ашъор ва зубдат-ул-афкор»-и Мир Тақиюддин Муҳаммадхусайни Кошӣ,¹ «Ҳафт иқлим»-и Амин Аҳмади Розӣ², «Сафинаи Хушгӯ»-и Биндробан Доси Хушгӯ,³ «Сарви озод»-и Мир Ғуломалихони Озоди Билгиромӣ, «Натоиҷ-ул-афкор»-и Қудратуллоҳи Гупомувӣ,⁴ «Оташкада»-и Лутфалибеки Озар,⁵ «Риёз-ул-орифин»⁶ ва

¹ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши Акбари Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с. – С. 18-19.

² Розӣ, Амин Аҳмад, Ҳафт иқлим / Амин Аҳмади Розӣ. – Техрон: Суруш, 1378. – Ҷ.2. – 1443 с. – С. 1260.

³ Хушгӯ, Биндробан Дос. Сафинаи Хушгӯ: Дастрас / Биндробан Доси Хушгӯ.–Маҳфуз дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон.– №4820. – С. 154.

⁴ Гупомувӣ, Қудратуллоҳ. Натоиҷ-ул-афкор / Муҳаммад Қудратуллоҳи Гупомувӣ.–Бомбей. Чопхонаи Султонӣ, 1336. – 800 с. – С. 329.

⁵ Озар, Лутфалибеки Бекдилӣ. Оташкада / Лутфалибек Озари Бекдилӣ; Ба тасҳех, таҳия ва таълиқоти Ҳ. С. Носирӣ. – Техрон: Амири Кабир, 1337. – 944 с. – С. 780.

⁶ Ҳидоят, Ризоқулихон. Риёз-ул-орифин / Ризоқулихони Ҳидоят; Ба кӯшиши Меҳралӣ Гургонӣ. – Техрон: Захро, 1344. – 631 с. – С. 127.

«Мачмаъ-ул-фусаҳо»-и Ризокулихони Ҳидоят,¹ «Риёз-уш-шуаро»-и Волаи Доғистонӣ,² «Шеър-ул-Аҷам»-и Шиблии Нуъмонӣ,^{3,4,5} «Таърихи адабиёти форсӣ»-и Ҳерман Эте,⁶ «Таърихи адабиёт дар Эрон»-и Забехуллоҳи Сафо,⁷ «Фарҳанги суҳанварон»-и Хайёмпур,⁸ «Луғатномаи Деҳхудо»-и Алиакбар Деҳхудо,⁹ «Сайри рубоӣ дар шеъри форсӣ»-и Сирусӣ Шамисо,¹⁰ «Энсиклопедияи советии тоҷик»¹¹ ва дар дигар манбаъҳои адабию таърихӣ ва илмӣ маълумот оварда шудааст. Мутассифона, қариб ҳамаи сарчашмаҳои ғавқуззикр тақрори якдигар буда, ҳамагӣ дар ҳаққи ӯ тавсифҳои зиёде кардаанд. Аммо таъкираи «Хулосат-ул-ашъор ва зубдат-ул-афкор»-и Мир Тақиюддин Муҳаммадхусайни Кошӣ доир ба Саҳобӣ маълумоти бештаре эътимодноктар медиҳад, зеро ба навиштаи худи Кошӣ, ӯ дар соли 990 ҳиҷрӣ бо дӯсташ Нотиқии Астарободӣ ба дидори шоир мушарраф шудааст ва ҳамаи он маълумоти овардашуда дар таъкираи мазкур аз қавли шоиранд. Чунончи, ӯ мегӯяд: «...Салиқааш дар ниҳояти тозагӣ ва ҳубист ва табъаш дар ғояти нозуқӣ ва равонӣ, авоил ба воситаи мавзунияти зотӣ пой дар доираи шоирӣ ниҳод ва таҳсили он фан намуд...».¹²

Соибӣ Табрзӣ (1603-1677) осори Саҳобиро мутолиа карда, ба ашъори ӯ эҳтироми хоса доштааст, ки ҳатто дар дасташ девони Саҳобӣ ниғаҳдорӣ мешудааст. Соиб қисме аз ашъори Саҳобиро ба ҳатти худ бознависӣ карда, чанде аз абёташро дар китобаш - «Сафина» ҷой додааст.

¹ Ҳидоят, Ризокулихон. Мачмаъ-ул-фусаҳо / Ризокулихони Ҳидоят; Ба кӯшиши М. Мусаффо. – Техрон: Амири Кабир, 1339. – 486 с. – С. 39.

² Доғистонӣ, Вола. Риёз-уш-шуаро. (Иборат аз ҷаҳор ҷилд) / Волаи Доғистонӣ; Муқаддима, тасҳеҳ ва таҳқиқи Муҳсин Ночии Насрободӣ. Баргардонандаи матн ба ҳатти кириллии тоҷикӣ Мисбоҳиддини Нарзиқул ва Бобоева Озода Имомқуловна. – Душанбе, 2018. – Ҷ. 2. – 776 с. – С. 343.

³ Нуъмонӣ, Шиблӣ. Шеър-ул-аҷам / Шиблии Нуъмонӣ; Тарҷумаи Саид Муҳаммадтақӣ Фаҳри Доии Гелонӣ. – Техрон: Ширкати саҳомии чопи рангин, 1334. – Ҷ.3. – 191 с. – С. 18.

⁴ Нуъмонӣ, Шиблӣ. Шеър-ул-аҷам / Шиблии Нуъмонӣ; Тарҷумаи Саид Муҳаммадтақӣ Фаҳри Доии Гелонӣ. – Чопи дуюм. – Техрон: Ширкати саҳомии чопи рангин, 1336. – Ҷ.4. – 254 с. – С. 175.

⁵ Нуъмонӣ, Шиблӣ. Шеър-ул-аҷам / Шиблии Нуъмонӣ; Тарҷумаи Саид Муҳаммадтақӣ Фаҳри Доии Гелонӣ. – Чопи сеюм. – Техрон: Дунёи китоб, 1336. – Ҷ.5. – 196 с. – С. 180.

⁶ Ҳерман, Э. Таърихи адабиёти форсӣ / Э. Ҳерман; Тарҷумаи Ш. Ризозода. – Техрон: Бунгоҳи тарҷума ва нашри китоб, 1337. – 361 с. – С. 140.

⁷ Сафо, Забехуллоҳ, Таърихи адабиёт дар Эрон. Баҳши 2 / Забехуллоҳи Сафо. – Техрон: Фирдавс, 1373. – Ҷ.3. – 1461 с. – С. 860.

⁸ Хайёмпур, Абдурасул. Фарҳанги суҳанварон / Абдурасули Хайёмпур. – Техрон: Талоя, 1368. – Ҷ.1. – 484 с.; Хайёмпур, Абдурасул. Фарҳанги суҳанварон / Абдурасули Хайёмпур. – Техрон: Талоя, 1372. – Ҷ.2. – 1022 с. – С. 441.

⁹ Деҳхудо, Алиакбар. Луғатномаи Деҳхудо / Алиакбар Деҳхудо; Зери назари доктор Муҳаммад Муин ва доктор Саид Ҷаъфари Шаҳидӣ. – Техрон, Муассисаи Луғатномаи Деҳхудо, Муассисаи интишорот ва чопи Донишгоҳи Техрон, 1377. – Ҷ.9. – 14464 с. – С. 13491.

¹⁰ Шамисо, Сирус. Сайри рубоӣ дар шеъри форсӣ / Сирусӣ Шамисо. – Техрон: Интишороти Фирдавс, 1374. – 392 с. – С. 46, 50, 108, 707.

¹¹ Энсиклопедияи советии тоҷик: Иборат аз 8 ҷилд. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣ Энсиклопедияи советии тоҷик, 1987. – Ҷ.7. – 634 с. – С. 6.

¹² Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши А. Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с. – С. 18.

Дар Эрон рубоиёт ва ғазалиёти Саҳобӣ чанд бор ба чоп расонида шудаанд. Аз ҷумла, соли 1347 (соли 1970 мелодӣ) ба кӯшиши адиби эронӣ Ҷавоҳирӣ ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ дар Машҳад интишор гардид.¹ Сипас соли 1387 (соли 2009 мелодӣ) «Девони ғазалиёт»-и шоир аз рӯйи китоби таҳиякардаи Ҷавоҳирӣ ба кӯшиши Акбари Бехдорванд дар Техрон, бо муқаддимаи қаблан навиштаи Ҷавоҳирӣ ва пешгуфтори Акбари Бехдорванд чоп шуд.² Дар баробари наشري осори Саҳобӣ, инчунин, доир ба рӯзгору ашъори ӯ якчанд мақола мунташир шудааст. Хусусан, Акбари Бехдорванд,³ Ҷавоҳирӣ,⁴ Ҳиво Ҳасанпур,⁵ Гуломризо Мустаълии Порсо⁶ доир ба Саҳобӣ мақолаҳо таълиф кардаанд, ки дорои аҳаммияти бузурги илмиянд. Бояд гуфт, ки доир ба Саҳобии Астарободӣ дар Тоҷикистон натавонанд таҳқиқоте сурат нагирифтааст, балки чандон маълумоти зиёде низ мавҷуд нест. Дар «Энциклопедияи советии тоҷик» дар бораи Саҳобӣ маълумоти мухтасар оварда шудааст.⁷

Соли 1981 Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакии Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон китоби «Рубоиёти халқӣ ва китобӣ»-ро⁸ нашр намуд, ки дар он ду рубоии Саҳобӣ низ зикр шудааст. Ин ду рубоии Саҳобӣ дар маҷмуа аз баёзи таҳти №758 захираи дастхатҳои Маркази мероси хаттии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон мебошанд.⁹

Соли 1993 шоири зиндаёд Лоиқ Шералӣ аз ашъори шоирони классик ва муосири тоҷик як маҷмуаи ашъор бо номи «Санги мазор»¹⁰ мураттаб сохтааст, ки он бо сарсухани худӣ ӯ ба таърифи расидааст. Дар ин китоб дар қатори абёти шоирони бузурги классик ва муосири тоҷик як рубоии Саҳобии Астарободӣ низ оварда шудааст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар як мусоҳибааш дар

¹ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши Ҳ. Ӯ. Ҷавоҳирӣ. – Машҳад: Чопхонаи Тӯс, 1348. – 184 с.

² Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши А. Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с. – С. 18-19.

³ Ҳамон ҷо С. 18-19.

⁴ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши Ҳ. Ӯ. Ҷавоҳирӣ. – Машҳад: Чопхонаи Тӯс, 1348. – 184 с.

⁵ Ҳасанпур, Ҳиво. Сабкшиносии рубоиёти Саҳобии Астарободӣ / Ҳиво Ҳасанпур // Баҳори адаб: Фаслномаи таҳассусии сабкшиносии назму насри форсӣ. – 1390. – №14. – С. 44 - 56.

⁶ Порсо, Мустаълий Гуломризо, Ҳасанпур, Ҳиво. Таҷаллии оёт ва аҳодис дар рубоиёти Саҳобии Астарободӣ / Гуломризо Мустаълии Порсо, Ҳиво Ҳасанпур // Фаслномаи «Офоқи дин». – 1390. – №7. – С. 166 -194.

⁷ Энциклопедияи советии тоҷик: Иборат аз 8 ҷилд. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи советии тоҷик, 1987. – Ҷ.7. – 634 с. – С. 6.

⁸ Ҳабибов, А. Рубоиёти халқӣ ва китобӣ / А. Ҳабибов. – Душанбе, Дониш, 1981. – 266 с.

⁹ Баёз: нусхаи дастнавис. – Махфӯз дар Маркази мероси хаттии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – №758. – С. 170 б.

¹⁰ Санги мазор: Байтҳо барои санги гӯрҳо ва мақбараҳо / Гирдоваранда ва муаллифи сарсухан Лоиқ Шералӣ. – Душанбе: Адиб, 1993. – 112 с.

рӯзномаи мисрии «Ал-мисри-л-явма» дар таърихи 31-уми августи соли 2009 аз Саҳобӣ ёдоварӣ кардааст.¹

Дар соли 2015 муҳаққиқони соҳаи фалсафа Назри Яздон ва Алишери Муҳаммадӣ дар маҷаллаи «Садои Шарқ» мухтасаран шарҳи ҳоли шоирро бо 80 рубоияш мунташир кардаанд. Ба навиштаи ин муҳаққиқон ҷустуҷӯяшон барои пайдо кардани осори шоир, бавижа, ғазалиёт ва рубоиеҳои ӯ, дар Тоҷикистон натиҷа надодааст. Бино бар ин, эшон мегӯянд: «Ноилоҷ тасмим гирифтём, аз сарчашмаҳои гуногун намунаи рубоиеҳои ин шоири ҳанӯз барои шеърпарварони тоҷик ноошноро гирдоварӣ ва баргардон намуда, ба ихтиёри хонандагони хушзавқ супорем».²

Рӯзномаи «Ҷумҳурият» соли 2015 зери рубрикаи «Таъкид» нӯҳ рубоии шоирро дар шумораҳои 20-уми март, 10, 11, 24, 25 ва 29-уми апрел ҷоп кардааст.

Аҳмади Мунзавӣ дар китоби «Феҳристи нусхаҳои хаттии форсӣ» доир ба ашъори боқимондаи Саҳобӣ маълумоти ҷолибе додааст.³

Инчунин, рубоиеҳои Саҳобӣ тавассути баёзу ҷунгҳо низ то замони мо расидаанд. Дар баёзҳои қаламии Федератсияи Русия низ рубоиеҳои Саҳобӣ мавҷуд аст. О.Ф. Акимушкин дар китобаш «Описание персидских и таджикских рукописей Института востоковедения РАН» аз чанд баёзе хабар медиҳад, ки ашъори Саҳобӣ дар онҳо зикр мешавад.⁴

Ҳамин тариқ, дар бораи рӯзгору осори Саҳобии Астарободӣ дар сарчашмаҳо ишораҳои зиёд рафтааст, аммо то ҳол рӯзгору осори шоир мавриди таҳқиқи ҳаматарафа қарор нагирифтааст. Бино бар ин, мо тасмим гирифтём, ки дар ин диссертатсия зиндагӣ, осори адабӣ ва хусусиятҳои ашъори шоирро пажӯҳиш кунем, зеро таҳқиқу баррасии ҳамачонибаи ин масъала ва муаррифии Саҳобии Астарободӣ аз манфиат ҳолӣ нахоҳад буд.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи қорҳои илмӣ-таҳқиқи шуъбаи таърихи адабиёти Институти забон ва адабиёти ба номи А. Рӯдакии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон таълиф шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ. Мақсади аслии диссертатсия омӯзиши зиндагӣ, ҳаёти адабӣ, осори адабӣ, муайян намудани мавқеъ ва ҷойгоҳи Саҳобии Астарободӣ дар адабиёти форсии тоҷикист.

¹ Раҳмон, Э. Эмомалӣ Раҳмон: «Ташвишҳои роҳбарӣ нияти маро дар мавриди таълифи китоб дигар накарданд» / Э. Раҳмон; аз арабӣ тарҷумаи А. Каримов // Ҷумҳурият. – 2009. – 5 октябр. – С. 1.

² Яздонӣ, Н., Муҳаммадӣ, А. Рубоиеҳои Саҳобӣ / Н. Яздонӣ, А. Муҳаммадӣ // Садои Шарқ. – 2015. – №2. – С. 97 – 102. – С. 97

³ Мунзавӣ, Аҳмад. Феҳристи нусхаҳои хаттии форсӣ / Аҳмади Мунзавӣ. – Техрон: Муассисаи фарҳангии минтақавӣ, 1369. – Ҷ.5. – 3929 с. – С. 3804.

⁴ Акимушкин, О.Ф. Описание персидских и таджикских рукописей Института востоковедения РАН: Поэтические сборники, альбомы / О.Ф. Акимушкин. – М.: Наука. Изд. Вост. Литр, 1993. – Вып. 10. – 300 с. – С. 34, 183.

Вазифаҳои таҳқиқ. Барои расидан ба ҳадафҳои мазкур муаллифи диссертатсия ҳалли вазифаҳои зеро ба миён гузоштааст:

- таҳқиқи рӯзгори Саҳобии Астарободӣ;
- омӯзиши осори адабии Саҳобии Астарободӣ;
- баррасии ғазал ва анъанаи ғазалсароӣ;
- омӯзиши мавзӯ ва муҳтавои ғазалиёти адиб;
- баррасии мавзӯи ишқу ошиқӣ дар ғазалиёти шоир;
- омӯзиши панду ҳикмат дар ғазалиёти шоир;
- муайян намудани бархе аз вижагиҳои ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ;
- омӯзиши мавзӯ ва муҳтавои рубоиёти Саҳобӣ;
- баррасии андешаҳои иҷтимоӣ дар рубоиёти шоир;
- баррасии андешаҳои ирфонии рубоиёти Саҳобӣ;
- андешаҳои ахлоқӣ дар рубоиёти адиб;
- забон ва услуби баёни шоир.

Объект ва сарчашмаҳои таҳқиқ. Диссертатсия дар заминаи нусхаҳои хаттӣ ва полиграфӣи девону куллиёти шоир, тазкираҳо ва маҷмуаи ашъори шоирони асрҳои XVI ва аввали асри XVII-и адабиёти форсии тоҷикӣ, фарҳангу луғатномаҳо ва дигар сарчашмаҳои таърихӣ навишта шудааст.

Предмети таҳқиқ. Ҳадафи мо дар ин кор мавриди пажӯҳишу баррасӣ қарор додани рӯзгору осор, мақоми эҷодӣ-адабии шоиру орифи охири асри XVI ва аввали асри XVII Саҳобии Астарободӣ ба ҳайси шахсияти эҷодӣ мебошад. Дар рафти таҳқиқ масъалаҳои ҷузъӣ бо қонунмандии назарӣ пайвастагӣ ёфта, чараёни инкишофи адабиёти форсии тоҷикӣ дар охири асри XVI ва аввали асри XVII мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Асосҳои назарии таҳқиқ. Асосҳои назарӣ ва методологии таҳқиқро асарҳои илмию назарияи олимони адабиётшинос, ки доир ба таърих ва назарияи адабиёт таҳқиқоти боарзише ба сомон расонидаанд, ташкил мекунад. Дар диссертатсия аз усули тадқиқоти адабиётшиносону шарқшиносони дохилию хориҷӣ истифода шудааст. Хусусан мо дар таҳқиқоти худ ба дастовардҳои илмии донишмандони маъруфи назария ва таърихи адабиёт, аз ҷумла С. Айнӣ, А. Мирзоев, Х. Мирзозода, С. Нафисӣ, Р. Ҳодизода, А. Афсаҳзод, Х. Шарифов, А. Сатторзода, Р. Мусулмониён, У. Каримов, А. Абдусатторов, шарқшиносон Е.Э. Бертелс, М.М. Бахтин, И.С. Брагинский, Л. Рейснер, З.Н. Ворожейкина, А.З. Розенфелд, Забеҳуллоҳи Сафо, Сирусӣ Шамисо таъя намудем.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Диссертатсия дар асоси методҳои муқоисавӣ-таърихӣи адабиётшиносӣ, равияҳои назарияи адабӣ, омӯзиши типологии жанрҳо таълиф шудааст.

Навгони илми таҳқиқ. Навоварии илми диссертатсия аз он иборат аст, ки бори нахуст дар илми адабиётшиносии тоҷикӣ паҳлуҳои гуногуни ҳаёту фаъолият, мероси адабӣ ва мазмуну муҳтавои ашъори яке аз симоҳои машҳури адабиёти охири асри XVI ва аввали асри XVII, рубоисароӣ барҷаста Саҳобии Астарободӣ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. То ба

имрӯз дар Тоҷикистон ҳаёту фаъолият ва осори шоир дар шакли як диссертатсияи илмӣ таҳқиқ нашудааст. Дар диссертатсия зиндагиномаи адиб ва осори ӯ, хусусан андешаҳои ахлоқӣ, ирфонӣ, иҷтимоӣ ва адабии шоир баррасӣ шудаанд. Ҳамзамон, навигарии илмии диссертатсияро нуктаҳои зер ташкил медиҳанд:

- бори нахуст ҷанбаҳои гуногуни осори адабии Саҳобии Астарободӣ мавриди пажӯҳиш қарор дода шудааст;

- шахсияти шоир ба ҳайси як шоири бузурги рубоисаро, ғазалсаро, ориф ва ринду озодманиш исбот шудааст;

- саҳми шоир дар густариши жанри рубоӣ муқаррар карда шудааст;

- бори аввал мавзӯи муҳтаво, ҷанбаҳои бадеӣ, сабку услуби рубоӣ ва ғазалиёти адиб таҳлилу таҳқиқ гардидааст.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- зиндагиномаи Саҳобии Астарободӣ;

- Саҳобии Астарободӣ шоири рубоисаро ва ғазалсарои адабиёти форсии тоҷикӣ аст, ки дар асрҳои XVI ва XVII машҳур будааст;

- асоси шеърӣ Саҳобиро худшиносӣ, худошиносӣ, қаноату хештандорӣ, мардонагӣ, таҳаммул, дӯст доштан, ишқи поку беолоиш, муҳаббат варзидан, некию накукорӣ, дар роҳи ҳақ ва ҳақиқат зиндагӣ кардан, дур будан аз бухлу кина ташкил медиҳад;

- Саҳобии Астарободӣ яке аз он шоиронест, ки рубоии зиёд эҷод кардааст;

- дар баробари шоири мумтоз будан, инчунин ориф ва фақеҳи бузурги замонаш шинохта мешавад;

- дар ашъори ӯ мавзӯи ишқу ирфон ва панду ҳикмат мавқеи хос дорад;

- ашъори шоир мазамматкунандаи ихтилофоти динию мазҳабӣ буда, дар онҳо арҷ гузоштан ба ҳама дину мазҳабҳо таблиғ мешавад;

- Саҳобии Астарободӣ дар қорбурди санъатҳои бадеӣ маҳорати хуб доштааст;

- дар ашъори шоир вижагиҳои истифодаи санъатҳои бадеӣ ва дигар хусусиятҳои сохтори шеърӣ мушоҳида мешавад;

- муҳтавои аксари рубоӣ ва ғазалиёти шоир ирфонию фалсафӣ мебошанд;

- осори шоир ҷанбаи адабӣ, ирфонӣ ва фалсафӣ дошта, то ба имрӯз мавриди пажӯҳиши амиқ қарор нагирифтаанд;

- рубоӣҳои Саҳобӣ дар девони дигар шоирони рубоисаро ба мушоҳида мерасанд;

- забони ашъори Саҳобии Астарободӣ аз забони меъёр ва мардумӣ маншаъ мегирад.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Қабл аз ҳама ин диссертатсия метавонад барои омӯзиш ва таҳқиқи адабиёти асрҳои XVI ва XVII ба қор бурда шавад, зеро то ҳол адабиёти асрҳои мазкур мавриди таҳқиқоти ҳамаҷониба қарор нагирифтааст. Аз ин рӯ, ин диссертатсия метавонад дар таҳқиқи адабиёти асрҳои фавқуззикр маводи арзишмандеро пешниҳод намояд. Ҳамзамон, барои таҳқиқи андешаҳои фалсафию ирфонӣ ва

ахлоқии шоир заминаи мусоид фароҳам созад. Диссертатсия аввалин пажухиш доир ба ҳаёт ва осори Саҳобии Астарободӣ буда, дар он қариб тамоми маъхазҳо, хусусан тазкираву баёзҳо, ки дар бораи шоир иттилоъ додаанд, зикр гардидаанд. Илова бар ин, доир ба нусхаҳои қаламии ашъори адабию фалсафии шоир дар китобхонаву осорхонаҳои ҷаҳон, ки маҳфузанд, маълумот дода шудааст. Аз ин рӯ, он ҳамчун пажухиши аввалин барои таҳқиқоти баъдии рӯзгор, осори адабию фалсафии шоир ва сабку услуби шеърӣ ӯ заминаи хубест.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзӯи «Саҳобии Астарободӣ ва осори адабии ӯ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илми филология бо шиносномаи ихтисоси илмӣ 10.01.01 – Адабиёти тоҷик комилан мувофиқат менамояд.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Мавзӯ ва масъалаҳои асосии таҳқиқӣ аз ҷониби роҳбари илмӣ тархрезӣ гардида, ҷустуҷӯ ва натиҷагирӣҳои илмӣ аспирант дар мақолаҳои илмӣ, маъруза дар маҳфилу конференсияҳо ва диссертатсия инъикос ёфтаанд. Таҳқиқи рӯзгору осор, мавзӯю мундариҷа, забон ва баёни ашъори Саҳобии Астарободӣ саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмиро собит намуда, мавод ва хулосаҳои диссертатсияро метавон барои тартиб додани тазкираи шоирон, таҳияи китобҳои дарсӣ барои муассисаҳои таълимии миёна ва олии, таҳияи матни интиқодии девони шоир, таҳқиқи жанрҳои рубоӣ, ғазал ва маснавӣ дар ин давра, таҳияи китобҳои илмӣ доир ба ирфону тасаввуф, назарияи адабиёт, забони тоҷикӣ, машғулиятҳои семинарӣ ва ғайра, истифода кард.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Нуктаҳои ҷудогонаи диссертатсия дар гузоришҳои ҳарсолаи аспирант, дар семинару конференсияҳои Институти забон ва адабиёти ба номи А. Рӯдакии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ва Муассисаи давлатии таълимии «Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода» инъикос ёфтаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи васеи шӯбаи таърихи адабиёт, адабиёти муосир ва фольклори Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон аз 27.06. 2019, Суратҷаласаи №6 ва ҷаласаи васеи шӯрои олимони Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ аз 01. 07. 2022, Суратҷаласаи №8 баррасӣ ва барои ҳимоя пешниҳод шудааст.

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои илмӣ ва андешаҳои таҳлилии муаллифи диссертатсия дар 15 мақолаи илмӣ, аз ҷумла дар 7 мақолаи нашрияҳои илмӣ таҳти қайди КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва КОА-и Федератсияи Россия ва ҳамчунин дар дигар нашрияҳо инъикос ёфтаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, ҳашт фасл, шаш зерфасл, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Ҳар боб дар навбати худ мувофиқи мундариҷа ба фаслҳои алоҳида гурӯҳбандӣ шудааст.

Ҳаҷми умумии он 167 саҳифаи компютери ро ташкил мекунад.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддимаи диссертатсия аҳаммият ва дараҷаи омӯзиши мавзӯ, мақсаду вазифаҳои таҳқиқ, сарчашмаву усулҳои паҷуҳиш, навгониҳо, арзиши назарӣ амалӣ, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшавандаи диссертатсия ҳамаҷониба мушаххас ва заминаҳои асосии мавзӯ дар робита ба манбаҳои адабӣ илмӣ омӯхта шудааст.

Боби нахустини диссертатсия «Зиндагӣ ва мероси адабии Саҳобии Астарободӣ» унвон гирифта, аз ду фасл иборат аст.

Фасли якуми боби аввал «Рӯзгори Саҳобии Астарободӣ» ном дорад. Доир ба рӯзгори Саҳобии Астарободӣ, номи асли ва таҳаллуси ӯ дар сарчашмаҳои таърихӣ ва тазкираву баёзҳо маълумоти пароканда ва яқсон оварда шудааст. Таҳқиқот нишон дод, ки шоир бо ду таҳаллус «Саҳоб» ва «Саҳобӣ» шеър гуфтааст. Ба қавли тазкиранигорон Саҳобӣ бо нисбаҳои «Астарободӣ», «Шуштарӣ» ва «Начафӣ» низ машҳур будааст. Аҷдоди Саҳобӣ аз тоҷикони Астаробод буда, аммо ӯ дар Шуштар таваллуд шуда, дар Начафи Ироқ иқомати тулонӣ доштааст.

Саҳобии Астарободӣ дар охири асри XVI ва аввали асри XVII дар замони салтанати шоҳ Аббоси Сафавӣ (Аббоси I) зиста, санаи мушаххаси валодати ӯ маълум нест. Дар тазкираҳо, сарчашмаҳои таърихӣ адабӣ танҳо санаи вафоти шоир баён гардидааст, ки он ҳам яқранг нест, балки гуногун аст. Сарчашмаҳо вафоти шоирро ба солҳои 1001, 1002, 1010, 1016 ва 1021-и ҳиҷрии қамарӣ баробар донистаанд. Ҳерман Эте дар китоби «Таърихи адабиёти форсӣ» вафоти Саҳобиро соли 1010-и ҳиҷрӣ нишон додааст.¹ Забехуллоҳи Сафо ҳам дурустии вафоти Саҳобии Астарободиро соли 1010 медонад.² Таҳқиқот нишон медиҳад, ки Саҳобии Астарободӣ соли 1601-и мелодӣ дар шаҳри Начафи Ироқ вафот карда, дар ҳамон ҷо дафн шудааст.

Фасли дуюми боби аввали диссертатсия «Осори адабии Саҳобии Астарободӣ» унвон гирифтааст. Таҳқиқи мавзӯ нишон медиҳад, ки осори шоир то замони мо расидааст, вале ба таври густарда дастраси хонандагон қарор нагирифтааст. Осори шоир аз «Девони рубоӣ»,³ «Девони ғазалиёт»,⁴ «Шарҳи рубоӣ»,¹ «Куллиёт»² ва рисолаи «Урват-ул-вусқо»³

¹ Эте, Ҳерман. Таърихи адабиёти форсӣ / Ҳерман Эте; Тарҷумаи Ризозода Шафақ. – Техрон: Бунгоҳи тарҷима ва нашри китоб, 1337. – 361 с. – С. 140.

² Сафо, Забехуллоҳ. Таърихи адабиёт дар Эрон / Забехуллоҳи Сафо; Ҷ.3. – Баҳши 2. – Техрон: Фирдавс, 1373. – 1461 с. – С. 859.

³ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони рубоӣ Саҳобии Астарободӣ: Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Маҳфуз дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон. – №1087.

⁴ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт. Дастхат / Саҳобӣ. – Маҳфуз дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон. – №74664.; Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши Ҳ. Ё. Ҷавохирӣ. – Машҳад: Чопхонаи Тӯс, 1348. – 184 с.; Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши А. Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с.

иборат буда, нусхаи дастнависи онҳо дар осорхона ва китобхонаҳои Эрон, Покистон, Ҳиндустон ва Британия ниғаҳдорӣ мешаванд.

Тазкиранавис Мир Тақиюддин Муҳаммадхусайни Кошӣ ва муҳаққиқон Акбари Бехдорванд, Ҷавоҳирӣ ва чанд тани дигар ғазалиёти шоирро беш аз 2800 ва рубоиёти ӯро аз 6000 то 12 000 ва ҳатто аз 70 000 то 170 000 навиштаанд. Акбари Бехдорванд дар пешгуфтори «Рубоиёт»-и Зухурии Туршезӣ овардааст, ки Саҳобии Астарободӣ рубоиёти фаровон дорад, ба тавре ки адади онҳоро дар поре аз маохиз шаш ҳазор ва дар бархе дигар дувоздаҳ ҳазор ва дар баъзеи онҳо ба шумораи беш аз инҳо зикр кардаанд.⁴ Бо вучуди ин ҳама, таҳқиқоти мо нишон дод, ки аз ӯ 6 255 рубоӣ то замони мо расидааст, ки дар таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ аз ҷиҳати ҳаҷм беназир аст.⁵ Бехдорванд бо тақя ба дигар манбаъҳо Саҳобиро дар раддаи аввали рубоиғӯёни асри XVI-и сабки ҳиндӣ дохил кардааст.⁶

Боби дуҷуми диссертатсия «**Мавзӯ ва мундариҷаи ғазалиёти Саҳобӣ**» унвон гирифта, аз чор фасл иборат аст. Фасли якум «**Ғазал ва анъанаи ғазалсароӣ**» унвон дорад. Дар ин фасл вижагиҳои ғазал аз пайдоиши он то ба асри XVI мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки муҳаққиқон ғазалро шарҳу тавзеҳи гуногун кардаанд. Ғазал яке аз анвои шеърӣ тоҷикию форсӣ буда, асосан барои баёни эҳсосоти ошиқона созгор мебошад. Ғазал дорои қофия ва радиф аст.

Ғазалсароӣ дар адабиёти мо аз асри X, аз замони Сомониён, аз осори Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ сарчашма мегирад. Унсурӣ бузургии устод Рӯдакиро дар ғазал мебинад. Бино бар ин, мегӯяд:

Ғазал рӯдакивор неку бувад,
Ғазалҳои ман рӯдакивор нест. ⁷

Бояд таъкид намуд, ки худи Рӯдакӣ низ дар баробари чирадаст буданаш дар ғазал, инчунин, истилоҳи «ғазал»-ро борҳо дар ашъораш истифода кардааст. Аз ҷумла, ифодаи «Забонам аз ғазалу мадҳи бандагон-ш насуд»-и ӯ далели гуфтаҳост.

Дар асри XVI низ ғазалсароӣ аз ривочу равнақи вижа бархурдор буд. Хусусан, садаи XVI-ро, ки ба замони зиндагии Саҳобии Астарободӣ рост

¹ Мунзавӣ, Аҳмад. Феҳристи нусхаҳои хаттии форсӣ / Аҳмади Мунзавӣ. – Техрон: Муассисаи фарҳангии минтақавӣ, 1369. – Ҷ.5. – 3929 с. – С. 3804.

² Саҳобӣ, Астарободӣ. Куллиёт. Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Маҳфуз дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон. – №87382.

³ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони рубоиёти Саҳобии Астарободӣ: Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Маҳфуз дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон. – №1087.; Саҳобӣ, Астарободӣ. Куллиёт. Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Маҳфуз дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон. – №87382.

⁴ Туршезӣ, Зухурӣ. Рубоиёт / Зухурии Туршезӣ; Ба тасҳеҳи Акбари Бехдорванд. – Техрон: Мавло, 1388. – 188 с. – С. 67.

⁵ Саҳобӣ, Астарободӣ. Куллиёти Саҳобии Астарободӣ. Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон ба қайд гирифта шуд, №87382.

⁶ Туршезӣ, Зухурӣ. Рубоиёт / Зухурии Туршезӣ; Ба тасҳеҳи Акбари Бехдорванд. – Техрон: Мавло, 1388. – 188 с. – С. 67.

⁷ Абдуллоев, А. Сабақи Рӯдакӣ. Китоби якум / А. Абдуллоев. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 300 с. – С. 43.

меояд, асри ғазал номидаанд. Саҳобӣ низ худро яке аз ғазалсароёни мумтози ин давра мешуморад:

Дил мекашад маро чу Саҳобӣ ба ошиқӣ,
Ҳар кас, ки хонд ин ғазали дилкаши маро.¹

Вале бояд тазакурр дод, ки Саҳобӣ агарчи ғазал ҳам сурудааст, аммо ҳамчун рубоисаро машҳур аст.

Ҳасли дуҷуми боби дуҷум «**Мавзӯ ва муҳтавои ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ**» унвонгузорӣ шуда, аз се зерҳасл иборат аст. Таҳқиқот собит менамояд, ки мавзуи ишқу ошиқӣ, мадҳи Парвардгор, маъшуқа, табиати рангоранг ва зебо дар ғазалиёти шоир чилвағар шудаанд. Ӯ монанди дигар суҳанварони орифу сӯфӣ чилваҳои гуногуни ишқу ирфон ва масоили дигарро дар ғазалҳояш ба намоиш мегузорад. Дар ашъори ӯ мадҳи сарватмандон, амирону подшоҳони давр ба назар намерасад. Ҳатто дар маснавии ба шоҳ Аббоси Сафавӣ бахшидааш низ мадҳу ситоиши шоҳ дида намешавад, балки мазмуни ин маснавӣ пандуахлоқист.

Ғазалиёти шоир таҷассумгари ҳолатҳои рӯҳию равонии гуногуни ҳаёти ӯст. Ҳамин аст, ки мавзӯ ва муҳтавои муҳталифро дар бар мегиранд. Агар аз ҷиҳати мазмуну муҳтаво ғазалиёти шоирро тақсимбандӣ намоем, метавонем ба чунин ҳулоса расид:

1. Ғазалиёти орифонаву ошиқона, марбут ба ишқи илоҳӣ;
2. Ғазалиёти ошиқона, марбут ба ишқи заминӣ;
3. Ғазалиёти панду ахлоқӣ ва шикоятӣ рӯзгор;
4. Тасвири табиат.

Сабаби мақоми аввалро соҳиб шудани ғазалиёти орифонаву ошиқонаи шоир ба шахсият ва биниши орифонаву ошиқона ва сӯфиёнаи ӯ иртибот мегирад, зеро дар асри XVI низ ғояҳои тасаввуфӣ ва ирфонӣ дар ҷомеа амал мекарданд ва ташвиқу тарғиб мешуданд. Бавижа дар ашъори шоирони аҳди Сафавия ақидаҳои орифонаву сӯфиёна густариш пайдо намуда буд. Саҳобии Астарободӣ низ асосан дар ҳамин қаламрав ҳаракат мекард ва мумтоз буд.

Сабки эҷоди ғазалиёти Саҳобӣ бо сабки эҷоди Ҳофизи Шерозӣ, Саъдии Шерозӣ, Бадриддин Ҳилолӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Камоли Хучандӣ ва бархе шоирони ҳамзамону пешиниёнаш иртиботи қавӣ дошта, хонандаро мутаассир менамояд.

Зерҳасли якуми ҳасли дуҷуми боби дуҷуми диссертатсия «**Мавзуи ишқу ошиқӣ**» унвон гирифтааст. Пажӯҳиш нишон медиҳад, ки ишқ дар ғазалиёти Саҳобӣ яке аз мавзӯҳои муҳим ва меҳварӣ буда, тору пуди ашъори ӯ аз матои ишқу ошиқӣ танида шуда, таъкиранигорон низ шоири орифу ошиқ будани ӯро таъкид кардаанд. Аз ҷумла, Ризоқулиҳони Ҳидоят мегӯяд: «Саҳобӣ орифест комил ва ошиқест восил...».² Худи шоир низ дар ғазалиёташ борҳо мақому манзилати худро дар ошиқӣ таъкид мекунад ва

¹ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; ба кӯшиши Акбари Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с. – С. 22

² Ҳидоят, Ризоқулиҳон. Риёз-ул-орифин / Ризоқулиҳони Ҳидоят; ба кӯшиши Меҳралӣ Гургонӣ. – Техрон: Захро, 1344. – 631 с. – С.127.

аз овозаи ашъори ошиқонааш, ки дар «кавну макон» танинандоз гардидааст, хабар медиҳад:

То авчи ишқ гашт, Саҳобӣ, туро мақом,
Овозаи ту кавну маконро фурӯ гирифт.¹

Мусаллам аст, ки Лайлӣ дар олами ишқу ошиқӣ зарбулмасал аст. Аз ин хотир, шоир маъшукаи худро монанди Лайлӣ, ки зебову маҳваш аст, доништа, худро гумшудаи водии ғам мешуморад. Бино бар ин, мушкилоти худро дар ин роҳ, яъне дарди ишқашро аз дарди ишқи Маҷнун кам намедонад:

Ёр лайливашу мо гумшудаи водии ғам,
Камтар аз мушкили Маҷнун набувад мушкили мо.²

Андешаҳои ошиқона ва афкори орифонаи Саҳобӣ нишон медиҳад, ки, дар ҳақиқат, ӯ ориф ва ошиқи комил аст ва дар ин қаламрав аз ҷойгоҳи воло бархурдор мебошад. Чунончи, худи ӯ мегӯяд:

Дар тариқи ишқ комил дон Саҳобиро, ки ӯ
Карда бар чархи фалак ҷой аз камоли хештан.³

Дар зерфасли дуҷуми фасли дуҷуми боби дуҷуми диссертатсия, ки «Панду ҳикмат» ном дорад, масоили пандуахлоқии ғазалиёти шоир мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Саҳобӣ ҳамчун шоир, ориф, мутафаккир ва инсондӯсти бузурги замонаш ба масоили пандуахлоқӣ таваччуҳи хос зоҳир намудааст. Ӯ гоҳ-гоҳ аз nobасомониҳои рӯзгораш қисса карда, тавассути панду андарзҳои ҳакимонааш ба мардум дарси зиндагӣ, худшиносиву хештандорӣ ва одобу ахлоқи ҳамида додааст. Аз ин назар, андешаҳои пандуахлоқии шоир имрӯз низ аҳаммияти худро гум накарда, баръакс, метавонанд барои тарбияи насли наврас ва умуман, ҷомеа хидмат намоянд:

Туро манзил чу дар кӯйи саломат шуд, мазан таъна,
Агар кӯйи маломат шуд ватан Фарҳоди мискинро.⁴

Албатта, панду ҳикматҳои Саҳобӣ хусусияти хос доранд ва бештар бо мавзуоти дигар, аз ҷумла ишқ, ки мавзуи асосии ғазалиёти ӯст, алоқаманданд. Аз ин рӯ, дар як ғазал метавон ҳам мавзуи ишқу ирфон ва ҳам панду ҳикматро мушоҳида намуд.

Дар ғазалиёти Саҳобӣ риёкорӣ, фиребгарӣ, ноаҳлӣ, дурӯғу бухтон, пурхӯрӣ, баднафсӣ, айбҷӯӣ, таъна задан, худбинӣ, хиёнаткорӣ, мардумозорӣ ва дигар амалҳои бади инсонӣ мазаммат шуда, хислатҳои ҳамидаи инсонӣ, аз қабилӣ ростгӯӣ, сабру таҳаммул, ҳунармандӣ, амин будан, мардонагӣ, росткорӣ, ростқавлӣ, некиву накукорӣ, ҳурмату эҳтироми инсонҳо ситоиш карда мешаванд.

¹ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; ба кӯшиши Акбари Бехдорванд. – Теҳрон: Заввор, 1387. – 602 с. – С. 89.

² Ҳамон ҷо. – С. 25.

³ Ҳамон ҷо. – С. 473.

⁴ Ҳамон ҷо. – С. 42.

Зерфасли сеюми фасли дуюми боби дуом «**Мавзуъҳои дигар**» унвон гирифтааст. Тадқиқи зерфасли мазкур нишон медиҳад, ки Саҳобӣ дар баробари мавзуъҳои ишқ ва панду ахлоқ, инчунин, ба масъалаҳои худогоҳию худшиносӣ, шиква аз рӯзгор, бемурувватӣ, беқадрии сухан, фақр ва дигар мавзуъҳо низ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир намудааст. Масалан, дар байти зер шоир масъалаи бемеҳрию адами муҳаббату дӯстӣ дар ҷомеаро матраҳ намудааст:

Саҳобӣ, аз ҳама з - он гаштааст бегона,
Ки дар замона касе ошно намеёбад. ¹

Мушкилот, фақр, беназмию ҷавру ситам дар ҳар даври замон, қабл аз ҳама, синаи аҳли адабро ба дарду сӯз меоварад. Бино бар ин, Саҳобӣ аз камбудиву кистиҳои рӯзгор, саргардонии халқ, харобию беназмии замонаш ба танг омада, аз замон ва бемурувватии аҳли он нолаву фиғон кашида, дар ин замина ғазалҳои фаровоне эҷод намудааст.

Ҳамчунин, қайд кардан бамаврид аст, ки дар таърихи адабиёти классикии тоҷику форс шояд шоире набошад, ки васфи Худову паёмбарон накарда бошад. Дар ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ низ чун дигар шуаро васфи Худову паёмбарон зиёд ба мушоҳида мерасад:

Насиме аз баҳори ишқ то омад Саҳобиро,
Ғанӣ аз Чашмаи Хизру дами ҷонбахши Исо шуд. ²

Мутолиа, судҷӯӣ аз афқору андешаи шоир, ки дар ғазалиёти ӯ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, барои хонандагон аз ҳар ҷиҳат ғоидабахш мебошад. Аз онҳо метавон барои худшиносӣ, ҳештандорӣ, ворастиагӣ ва як зиндагии бошарафонаю босаодати инсонӣ истифода намуд.

Фасли сеюми боби дуюми диссертатсия «**Бархе аз вижагиҳои ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ**» унвон гирифтааст. Аз таҳлилу баррасии ашъори шоир бармеояд, ки ғазалиёти ӯ дорои вижагиҳои зиёданд.

Бархе аз муҳаққиқон хурдтарин ғазалро аз 5 байт иборат медонанд, вале дар девони Саҳобӣ ғазали 4-байтӣ низ ба мушоҳида мерасад ва вижагиҳои хоси ғазалиёти шоир низ дар он аст, ки онҳо аз 4 то 10 байтро дар бар мегиранд. ³

Бештари шоирон дар ғазалҳои худ таҳаллус ва ё номи худро дар мактаби он зикр мекунанд, ки ин ҳолат дар ашъори Саҳобӣ низ дида мешавад. Яке аз вижагиҳои ғазалҳои Саҳобӣ аз он иборат аст, ки таҳаллуси ӯ дар баъзе ғазалҳояш ду бор зикр мешавад:

Тири ту ҳаст Саҳобӣ, ки қабулаш зи ҷаҳон
Устухони бадани лоғари мо мегардад.
Роҳ, бешак, ба сари оби бақо меёбем,
Хизри лутфи ту агар раҳбари мо мегардад.
Офарин бод, Саҳобӣ, ки ба бозори ғамаш

¹ Ҳамон ҷо. – С. 351.

² Ҳамон ҷо. – С. 300.

³ Ҳамон ҷо. – С. 477.

Ашки рухсори ту симу зари мо мегардад. ¹

Вижагии дигари ғазалиёти Саҳобӣ корбурди зиёди талмеҳ дар онхост. Албатта, дар ашъори шоирони дигар низ талмеҳ ба мушоҳида мерасад, аммо дар ғазалиёти ӯ ба ин санъат бештар вомахӯрем.

Шоир дар ғазалҳояш ҳам ба дostonу қиссаҳои маъруфи адабиёт ва ҳам ба қиссаҳои динӣ тавачҷуҳ зоҳир намуда, суннати талмеҳгароии адибони орифро густариш бахшидааст. Талмеҳоти бакорбурдаи Саҳобиро аз нигоҳи пайдоиш метавон чунин тақсимбандӣ намуд:

1. Талмеҳоти динӣ, ки ба қиссаҳои қуръонӣ ва паёмбарон мансубанд;

2. Талмеҳоте, ки ба дostonҳо ва қаҳрамонҳои осори адабӣ ишора менамоянд;

3. Талмеҳоти ба маконҳои ҷуғрофӣ, ки воқеаҳои динӣ, асотирӣ ва ё таърихӣ дар он ҷойҳо рӯй додаанд.

Инчунин, ӯ ишораи зиёде ба шоирону орифон, аз ҷумла Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ, Шамси Табрзӣ ва Мансури Ҳаллоҷ дорад.

Ҳасли чоруми боби дуюм «**Таъсирпазирии Саҳобии Астарободӣ аз пешиниён**» ном дорад. Саҳобии Астарободӣ чун дигар шуаро аз ашъори пешиниён баҳрабардориҳо кардааст. Шоир дар баробари фарқ будан дар баҳри улуми динию дунявӣ, инчунин ба адабиёти бадеӣ низ мароқи зиёд зоҳир менамояд. Ӯ аз осори Умари Ҳайём, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Шамси Табрзӣ, Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ, Камоли Хучандӣ ва Бадриддин Ҳилолӣ баҳрабардорӣ кардааст. Акбари Беҳдорванд доир ба таъсирпазирии Саҳобӣ аз шоирони мазкур ишораи зиёд дорад. Масалан, доир ба баҳрабардории Саҳобӣ аз Ҳайём бо як ҷумла ишора карда мегӯяд: «Гоҳ-гоҳе тафаккуроти хайёмӣ дар шеъри Саҳобӣ дида мешавад». ² Дар мавриди Ҳайём ва Саҳобӣ бояд гуфт, ки Саҳобӣ натавонанд дар рӯбаисароӣ аз Ҳайём баҳра бурда, балки дар ғазалсароӣ низ аз ӯ мустафид шудааст. ³

Шоир дар маснавии ба шоҳ Аббос бахшидааш як байт аз маснавии Мавлоно Ҷалолуддини Балхиро мавриди тазмин қарор додааст:

Ғайри ин маънӣ надорад, гар шавӣ
Воқифи мазмуни байти Мавлавӣ:
«Бишнава аз най, чун ҳикоят мекунад
В-аз ҷудоӣҳо шикоят мекунад». ⁴

Таъсири оятҳои қуръонӣ ва аҳодиси набавӣ низ дар ашъори Саҳобӣ бисёр ба мушоҳида мерасад. Ғуломризо Мустаълии Порсо ва Ҳиво Ҳасанпур дар мақолаи худ «Таҷаллии оёту аҳодис дар рӯбаиёти Саҳобии

¹ Ҳамон ҷо. – С. 241.

² Ҳамон ҷо. – С.50.

³ Ҳамон ҷо. – С.47.

⁴ Саҳобӣ, Астарободӣ. Куллиёти Саҳобии Астарободӣ. Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон ба қайд гирифта шуд, №87382. – С. 14 а

Астарободӣ» муайян кардаанд, ки $\bar{u}$ аз 43 сура дар рубоиёти худ баҳра бардоштааст. Аз ин 43 сура дар 128 рубоии худ ба 78 оят ишора кардааст. ¹

Боби сеюми диссертатсия «**Рубоиёти Саҳобӣ ва мавзуву муҳтавои онҳо**» ном дошта, аз ду фасл иборат аст.

Фасли якуми боби сеюм «**Мавзӯ ва муҳтавои рубоиёти Саҳобӣ**» ном гирифта аз се зерфасл иборат аст. Таҳқиқоти фасли мазкур нишон медиҳад, ки рубоиёти Саҳобӣ мавзуҳои фалсафӣ, иҷтимоӣ, ишқӣ ва пандуахлоқиро фаро гирифта, мардумро ба некию накукорӣ, дӯстию рафоқат, ростиву сидқ, қаноату фурутанӣ, покиву ифбат барин хислатҳои ҳамидаи инсонӣ ҳидоят мекунанд.

Агарчи Саҳобӣ дар ғазал низ маҳорати хос дорад, аммо $\bar{u}$ асосан бо рубоиёти ҷаззобу шӯрангез ва орифонаву ошиқонааш дар байни аҳли адаб ва муҳаққиқон машҳур гардидааст. Ин нуктаро гуфтаи шоири бузурги адабиёти классикии тоҷику форс Соиб Табрэзӣ, ки дар мақтаи як ғазалаш омадааст, тасдиқ ва таъйид менамояд:

Ғазалгӯй ба Соиб хатм шуд аз нуктапардозон,
Рубоӣ гар мусаллам шуд зи мавзунон Саҳобиро. ²

Рубоиёти Саҳобӣ нафақат мутааллиқ ба ишқи ирфониянд, балки дар онҳо ишқи заминӣ низ матраҳ шудааст. Хусусан, масъалаи муҳаббати инсонӣ, некию накукорӣ дар ашъори шоир ҳамвора таъкид мешавад. Шоир ба хонанда таъкид менамояд, ки инсонро дӯст бояд дошт, ҳамеша пайи некию накукорӣ бояд буд ва барои манфиати ҷомеа талош кард.

Дар рубоиёти шоир ба масоили худшиносиву худогоҳӣ ва сулҳу ваҳдат низ таваҷҷуҳи зиёд дода шудааст:

Аз Ҳақ эҳсон бар аҳли ҳақ меояд,
Ҳар лутф ба ҷамъи муттафақ меояд.
З-ин гуна, ки раҳм мустаҳиқ меоҳад,
Раҳмам бар ғайри мустаҳиқ меояд. ³

Зерфасли якуми фасли якуми боби сеюми диссертатсия «**Андешаҳои иҷтимоӣ дар рубоиёти шоир**» ном гирифтааст. Дар замони Саҳобӣ рӯ овардани шоирон ба мавзуҳои ишқӣ-ирфонӣ амри маъмулӣ гардида, адабиёт то андозае аз ҳаёти иҷтимоӣ ба масоили динию тасаввуфӣ майл карда буд. Агарчи дар эҷодиёти шоирони қаламрави Сафавия масоили иҷтимоӣ нисбат ба дигар давраҳо кам матраҳ гардидаанд, хушбахтона, мо дар рубоҳои Саҳобӣ бо мавзуҳои иҷтимоӣ, шикоят аз рӯзгори тираву тор ва танқиди замон низ рӯ ба рӯ мешавем. Хусусан, хоширо шоирро ихтилофоти мазҳабии байни Сафавиён ва Шайбониён мушавваш мекард, зеро дар давраи мавриди назари мо дину мазҳабро асосан бо мақсадҳои

¹ Порсо, Мустаълӣ Фуломризо, Ҳасанпур, Ҷиво. Таҷаллии оёт ва аҳодис дар рубоиёти Саҳобии Астарободӣ / Фуломризо Мустаълии Порсо, Ҷиво Ҳасанпур // Фаслномаи «Офоқи дин». – 1390. – №7. – С. 166-194. – С. 166.

² Соиб, Мирзо Муҳаммадалӣ. Мунтахабот / Мирзо Муҳаммадали Соиб; Мураттибон З. Ахрорӣ, Ш. Лоик. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 704 с. – С. 164.

³ Яздонӣ, Н., Муҳаммадӣ, А. Рубоиёти Саҳобӣ / Н. Яздонӣ, А.Муҳаммадӣ // Садои Шарқ. – 2015. – №2. – С. 97-102. – С. 98.

ғаразнок ва сиёсӣ истифода бурда, бардурӯғ лофи диндорию мазҳабдорӣ мезаданд. Шоирро ин чараён ба танг оварда буд. Ў аъмоли ин тоифа мардумро маҳкум намуда, оху дард аз синаи пурдард мекашад ва мехурӯшад:

Халқанд ба ҳам бар сари кибру кинҳо,
 Лофи динҳову даъвии ойинҳо.
 Ҳақ мегӯяд ба гӯши холисдинон:
 Мақсад чу манам, чӣ ихтилоф аст инҳо? ¹

Дар хусуси ашъори иҷтимоии шоир Ҳ. Ҳасанпур мегӯяд: «Он чи ба унвони асл ва асосӣ аз миёни рубоиёти Саҳобӣ қад алам мекунад, андешаҳои гуногун ва зебоест, ки сар то сари рубоиёти ӯро фаро гирифтаанд. Ба дигар суҳан, Саҳобӣ аз он дастаи шоиронест, ки ҳунарро дар хидмати иҷтимоӣ гирифтааст». ² Тавре ки мебинем, Саҳобӣ дар таърихи адабиёти тоҷику форс ҳамчун шоири ориф ва мутасаввиф шинохта шуда, лекин дар эҷодиёти ӯ масоили иҷтимоӣ низ дида мешавад. Аммо, бо ин ҳама, ӯ аслан шоири ориф ва сӯфимашраб мебошад ва рубоиёташ бештар масоили фалсафиро дар бар гирифта, орифонаю ошиқона ва пандуахлоқӣ мебошанд.

Зерфасли дуҷуми фасли якуми боби сеюми диссертатсия «**Андешаҳои ирфонии рубоӣҳои Саҳобӣ**» унвон гирифта, ба пажӯҳиш ва таҳлили рубоиёти ирфонии шоир иртибот мегирад. Рубоиёти Саҳобӣ бештар матраҳкунандаи ғояҳои фалсафӣ, ирфонӣ ва ишқию ахлоқиянд. Маҷмуан, дар осори шоир масъалаҳои ҷаҳоншиносӣ, аз он ҷумла, унсурҳои тафаккури фалсафӣ, масъалаҳои ахлоқу арзишҳо ба таври густарда инъикос шудаанд.

Саҳобӣ андешаҳои ирфонӣю фалсафияшро бо қудрат ва шавқи беназир баён менамояд. Аз ин рӯ, 90 дарсади мазмуну муҳтавои рубоиёти шоирро андешаҳои ирфонӣ ташкил медиҳанд. Бархе аз рубоиёти Саҳобӣ ба масоили худшиносӣ низ бахшида шудаанд. Ў дар рубоиёташ ба ин мавзӯ пардохта, дар баробари ташвиқ ба худшиносӣ, тавозуъ, фурутанӣ ва худшиканиро махсус тавсиф кардааст.

Саҳобӣ дар тариқати инсонӣ комил қадам мезад. Таъкид мекунад, ки моили олам нестанд, аммо дар ин олам, ки ҳастам, зарурати ногузирест, ки инсон наметавонад аз қоидаҳои ҷамъият ва табиат берун зиндагӣ кунад. Ба қавли дигар, он чи дар рӯзгори моддиву маънавии ҳар инсон ҳаст, барои ӯ писандидаву мувофиқ нест, аммо наметавонад берун аз доираи қоидаҳои моддиву маънавии ҷаҳони ҳастӣ ба сар барад. Аз ин рӯ, мегӯяд:

Не аҷзи гадо, на нахвати шаҳдорам,
 Ҳарчанд, ки гаҳ надораму гаҳдорам.
 Ман моили олам наҷму оинаш,

¹ Саҳобӣ, Астарободӣ. Куллиёти Саҳобии Астарободӣ. Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон ба қайд гирифта шуд, №87382. – С. 69 а.

² Ҳасанпур, Ҳиво. Сабкшиносии рубоиёти Саҳобии Астарободӣ / Ҳиво Ҳасанпур // Баҳори адаб: Фаслномаи таҳассусии сабкшиносии назму настри форсӣ. – 1390. – №14. – С. 44 - 56. – С. 51.

Аммо чӣ кунам, гузар бар ин раҳ дорам. ¹

Саҳобӣ чун дигар шоирони ориф ва файласуфи форсу тоҷик андешаҳои ирфониву фалсафии худро бештар дар қолаби рубоӣ рехтааст.

Дар зерфасли сеюми фасли якуми боби сеюми қор, ки «**Андешаҳои ахлоқӣ дар рубоӣҳои шоир**» ном дорад, масоили пандуахлоқии ашъори Саҳобӣ матраҳ гардидааст. Ин мавзӯ дар ашъори шоир низ ҷойгоҳи хос дорад. Аксари рубоисароён зимни баёни мавзуоти дигар дар рубоӣҳои худ ин мавзӯро низ матраҳ менамоянд. Саҳобӣ яке аз ҳамин гуна адибони рубоисаро ба ҳисоб меравад. Агарчи андешаҳои пандуахлоқии ӯ дар рубоӣташ дар қиёс ба ақидаҳои фалсафияш камтар ба назар мерасанд, аммо шоир тавониста, ки мавзуи панду ахлоқро, то ҷое, ки имконпазир аст, хеле хуб ва ҳамаҷониба баён намояд. Ба қавли ӯ, ҳар кӣ дар ин дунё умри дароз ва аҷру савоб меҳаҳад, бояд аз зарар расонидан ба халқ бипарҳезад ва нафърасону хайрҳои халқ бошад:

Ҳар ҷо, ки фитодаест, рофеъ мебош,
Ҳар сӯ, ки фитандаест, дофеъ мебош.
Ғар умри дароз хоҳию аҷри азим,
Бар халқ музир мабош, нофеъ мебош. ²

Саҳобӣ дар рубоӣташ пайваста некию накукорӣ, бо якдигар дӯст буданро таъкид менамояд. Дар рубоии зер ноаҳлонро ба ҳаси сахро монанд кардааст:

Ноаҳл чу раҳ бар қадами мо фиканад,
Саргаштагии худусаш аз по фиканад.
Ҳарчанд, ки ҳасро ба сари чашма барӣ,
Бодаш бибарад бозу ба сахро фиканад. ³

Ҳамчунин, шоир башариятро ба адлу инсоф, лутфу қарам, дур будан аз бухлу қина ва инояту раҳмат қардан ба якдигар меҳонад:

Эй гашта бузург, хурда бар хурд мағир,
Инсоф бидех, лутф намо, узр пағир.
Бар халқи ҷаҳон инояту раҳмат бош
Ҳамчун назари пағар ба фарзанди сағир. ⁴

Фасли дуюми боби сеюми диссертатсия «**Забон ва услуби баёни адиб**» ном дорад. Таҳқиқот нишон дод, ки Саҳобӣ яке аз адибонест, ки забони шевою шоиронаи модарияшро дар эҷодиёташ пос доштааст.

Забон ва услуби шоир мисли дигар шоирони гузашта, бавижа адибони асрҳои XVI-XVII, аз забони меъёрӣ ва мардумӣ маншаъ мегирад. Ӯ дар

¹ Яздонӣ, Н., Муҳаммадӣ, А. Рубоӣҳои Саҳобӣ / Н. Яздонӣ, А.Муҳаммадӣ // Садои Шарқ. – 2015. – №2. – С. 97 - 102. – С. 98.

² Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; ба кӯшиши Акбари Бехдорванд. – Тоҳрон: Заввор, 1387. – 602 с. – С. 580.

³ Ҳамон ҷо. – С. 576.

⁴ Яздонӣ, Н., Муҳаммадӣ, А. Рубоӣҳои Саҳобӣ / Н. Яздонӣ, А.Муҳаммадӣ // Садои Шарқ. – 2015. – №2. – С. 97 - 102. – С. 101.

эҷоди рубоӣ ва ғазал пайрави шоирони сӯфимашраб ва ориф буда, ашъораш барои омма қобили фаҳм ва дастрас аст. Аз таъбиру ибораҳои мардумӣ, зарбулмасалу мақол, калима ва ибораҳои зиндаи гуфтугӯӣ, фарҳанги омма фаровон истифода бурдааст. Шоир донандаи хуби забони форсии тоҷикӣ буда, ширинӣ ва нозукии забони модарӣ дар ашъораш хеле хуб инъикос гардидааст.

Агарчи Саҳобӣ масоили ирфониро бо истифодаи истилоҳоту ифодаҳои гуногуни ирфонӣ ва аксаран пӯшида баён кардааст, аммо дарку фаҳми ашъори ӯ барои хонанда душвории зиёд ба бор намеорад. Инчунин, дар рубоӣҳои шоир зарбулмасалу мақолҳои намакину нишонраси халқӣ хеле зиёду бамаврид корбаст ва сабаби ҷаззобу дилпазир ва равону ҳамагирии шеърҳояш шудаанд. Масалан, дар ин рубоӣ ибораи рехтаи «ба ҳам ширу шакар будан» хеле хуб корбаст шудааст:

Мову ту ҳамеша ошиқи якдигарем,
Омехта хуш ба ҳам чу ширу шакарем.
Бо пойи ту сӯйи хештан меоем
В-аз чашми ту дар ҷамоли худ менигарем.¹

Ашъори Саҳобӣ бо тарзу услуби хос эҷод шуда, дар онҳо оҳангҳои ошиқонаву орифона хуб ба ҳам гиреҳ хӯрдаанду зебо ва дилнишин ҷилва мекунанд. Муҳим ин аст, ки вай асосан масъалаҳои мубрами зиндагӣ, мавзӯҳои панду ахлоқ, танқиди замон, адолатпарварӣ ва инсондӯстии худро ба забони сода, дастрас, оммафаҳм ва хушобуранги адабӣ баён кардааст.

ХУЛОСА

Пажӯҳиши рӯзгор ва осори адабии Саҳобии Астарободӣ дар се боби диссертатсия моро ба чунин хулоса овард:

1. Саҳобии Астарободӣ яке аз намояндагони маъруфи адабиёти классикии форсии тоҷикии ҳавзаи адабии Ироқ дар асри XVI буда, ҳамчун шоир ва ориф дар адабиёти ин давр саҳми бориз дорад. Зиндагии шоир асосан ба давраи нобасомон ва хунину фочиабори салтанати Шайбониён ва Сафавиён рост меояд [1-М, 3-М].

2. Аҷдоди Саҳобии Астарободӣ аз тоҷикони Астаробод мебошанд, аммо ӯ дар Шуштар ба дунё омада, бо сабаби ҷангҳои хунин дар ҷавонӣ зодгоҳаш – Шуштарро абадан тарк карда, то нафаси охири дар Начафи Ироқ зиндагӣ ва эҷод кардааст. Таҳсилоти ибтидоиро дар Шуштар гирифта, сипас дигар илмҳои замонашро дар Начаф аз худ менамояд ва ҳамчун шоир ва ориф машҳур мегардад. Соли 1601 мелодӣ дар Начаф вафот мекунад ва ҳамон ҷо дафн гардидааст [1-М, 3-М].

3. Доир ба сабки ашъори Саҳобӣ дар кишварҳои ҳамзабони мо мақолаҳо таълиф шуда, ашъораш низ чоп ва дастраси мардум гардидааст.

¹ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; ба кӯшиши Акбари Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с. – С. 585.

Дар Тоҷикистон ба сабаби дастрас набудани осораш аз назари таҳқиқ дур мондааст ва барои мардуми мо шоири гумном маҳсуб мегардад [4-М, 5-М].

4. Дастхатҳои осори шоир дар китобхона ва осорхонаҳои Британия, Покистон, Ҳиндустон ва Эрон маҳфуз буда, ба хатти худи шоир ва дигар хаттотон навишта шудаанд. Дар Тоҷикистон танҳо дар нусхаҳои қалами баёзу тазкираҳо ва дигар маҷмуаҳо ашъори шоирро метавон дастрас намуд [5-М, 15-М].

5. Осори шоир чанбаи ирфонӣ фалсафӣ дошта, асоси эҷодиёти адабии ӯро рубоӣ ва ғазалиёт ташкил медиҳад, ки дар боби дуум ва сеюм диссертатсия мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Гарчанде ки осори ӯ хеле дер мавриди пажӯҳиши илмӣ қарор гирифта бошад ҳам, баргардони қисме аз ашъораш бо хатҳои кириллӣ ва тавассути рӯзномаву маҷаллаҳо пешкаши оммаи хонандагон намудани онҳо фоли нек аст [6-М, 7-М].

6. Саҳобии Астарободӣ аслан пайрави бузургони адабиёти классики форсии тоҷикӣ Умари Хайём, Саъдии Шерозӣ, Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Абдурраҳмони Ҷомӣ, Бадриддин Ҷилолӣ ва амсоли инҳо буда, истеъдоди фитрӣ, омӯзиши осори олимону орифон ва бузургони Шарқу Ғарб, саъию талаш дар ҷодаи шеърӯи шоирӣ ӯро ба дараҷаи баланди шоирӣ устодӣ расонида, ҳамчун ориф овоздор кардааст [12-М].

7. Ӯ дар таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ адибе ҳисобида мешавад, ки рубоӣ зиёд сурудааст. То замони мо аз ӯ 6255 рубоӣ ба мерос мондааст. Шоир аслан бо рубоӣ чаззоб ва пуршӯри ишқию ирфонӣ машҳур гардида, дар аксари тазкираву манобеъи таърихӣ ҳамчун рубоисарои машҳур зикр гардидааст. Ҳамзамон, дар баробари рубоӣ 535 ғазалаш низ имрӯз дастрас аст, ки 2800 байтро ташкил медиҳад [5-М].

8. Саҳобӣ илова бар рубоӣ ва ғазалиёт, маснавие ба шоҳ Аббоси Сафавӣ навиштаву бахшидааст. Инчунин, рисолае бо назму наср бо номи «Урват-ул-вусқо» эҷод кардааст, ки аз 600 байт иборат аст. Маснавие, ки ба шоҳ Аббосӣ I бахшидааст, фарогири мазмуни ирфонӣ аст. Маснавии мазкур дар аввали қуллиёти ӯ ҷойгир буда, ба шумори байти тазминшудаи «Бишнава аз най...», аз маснавии Мавлавӣ 343 байтро ташкил медиҳад [15-М].

9. Фаъолияти эҷодии шоир ба давраи охири сабки ироқӣ ва пайдоиши сабки ҳиндӣ рост меояд. Бино бар ин, дар ашъори ӯ вижагиҳои сабки ҳиндӣ низ ба мушоҳида мерасад [5-М, 7-М].

10. Ашъори ӯ ҳунари шоир ва орифи бузург будани ӯро бозгӯ мекунад. Ҷавҳари асосии эҷодиёташро андешаҳои орифона ва ҳақимона ташкил медиҳад [6-М, 7-М].

11. Рубоӣ Саҳобӣ ба меъёрҳои навӣ рубоӣ посухгӯ буда, ӯ дар таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ ҳамчун шоири пурмаҳсул, моҳир ва пурҳунар шинохта шудааст. Хусусан, дар замони худ миёни адибон маъруфият доштааст [5-М].

12. Таҳқиқот нишон дод, ки бархе аз рубоиёти Саҳобии Астарободиро ба Умари Хайём, Абусаиди Абулхайр, Ибни Ямин ва Бобо Афзалуддини Кошонӣ нисбат додаанд. Муайян кардани интисоби рубоиёти Саҳобӣ ба шоирони зикршуда кори мушкил аст [5-М, 7-М].

13. Ашъори Саҳобӣ қарнҳо пеш эҷод шуда бошанд ҳам, аммо имрӯз низ онҳо аҳаммияти маънавию эстетикӣ худро аз даст надодаанд. Башариятро сӯйи некию накукорӣ, ваҳдату худшиносӣ даъват намуда, таблиғгари сифатҳои ҳамидаи инсониянд. Хусусан, рубоиёти шоир дар замони ҷаҳонишавӣ, бархӯрди тамаддунҳо ва ихтилофоти мазҳабӣю динӣ мақоми хос пайдо карда, хонандаро ба дурӣ чустан аз ҳама гуна ихтилофоту таассуботи динию мазҳабӣ ҳидоят мекунанд [3-М, 9-М].

14. Саҳобии Астарободӣ, новобаста ба nobасомониҳои замон, қатлу куштори Сафавиёну Шайбониён дар ашъораш руҳияи шахсии худ ва ҳолати иҷтимоии замонашро ба қалам дода, ҳеч гоҳ ба таърифу тавсифи амирону ҳокимони давр даст назадааст. Дар ҳолатҳои яъсу ноумедӣ шоир дар худ фурӯ рафта, ҳолати руҳии худро ба воситаи рубоӣ ва ғазал баён карда, хешро дар хеш чуста, бештар ғазали орифонаву ошиқона суруда, аз мадҳу санои ҳокимони замонаш ба кулӣ дурӣ чустааст [6-М, 15-М].

15. Агарчи дар ашъораш аз ишқи заминӣ низ суҳан меравад, вале асоси шеъри шоирро ирфон ташкил дода, сарчашмаи рубоиёту ғазалиёти ӯ ишқию ирфонӣ, яъне, илоҳист [6-М].

16. Асоси шеъри Саҳобиро худшиносӣ, худошиносӣ, қаноату хештандорӣ, мардонагӣ, сабру таҳаммул, дӯст доштан, ишқи поку беолоиш, муҳаббат варзидан, некию накукорӣ, дар роҳи ҳақ ва ҳақиқат зиндагӣ кардан, дур будан аз бухлу кина ташкил медиҳад. Ӯ суҳанвари ошиқу орифи дилсӯхта ва вораства буда, дар ашъораш баднафсию дунёталабӣ, худбинию такаббур, таъна задан, дурӯғгӯию фитнагарӣ, мардумозорӣ ва дигар амалҳои бади инсонӣ саҳт мазаммат шудаанд [5-М].

17. Саҳобии Астарободӣ бо забони содаю равон асар эҷод кардааст. Шеъри ӯ мисли дигар шоирони гузашта, бавижа адибони асрҳои XVI-XVII аз забони меъёрӣ ва мардумӣ маншаъ мегирад. Шоир дар эҷоди рубоӣ ва ғазал пайрави шоирони сӯфимашраб ва ориф буда, ашъори ӯ барои омма қобили фаҳм аст. Ӯ аз таъбиру ибораҳои мардумӣ, зарбулмасалу мақол, калима ва ибораҳои зиндаи гуфтугӯӣ фаровон истифода бурдааст. Дар ашъораш ширинӣ ва нозукии забони модарияш хеле хуб инъикос гардидааст [4-М].

18. Саҳобии Астарободӣ бо рубоиёт ва ғазалиёти дилнишинаш тавонистааст, ки дар таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ номи худро ҳамчун рубоисаро ва ғазалсаро сабт намояд. Алалхусус, рубоиёти ӯ бо услуби хоси худ мақому мартабаи намоёнро соҳиб буда, агарчи ба дараҷаи рубоиёти Хайём намерасанд ва нисбат ба рубоиёти вай бепироятаранд, аммо хонандаро ба андеша кашида, ӯро водор месозанд, ки доир ба коинот, яъне оламу одам, ҳаёти иҷтимоӣ, ранҷу дарди рӯзгор ва ҳолати равонии орифону шоирон биандешад [7-М].

19. Ниҳоят, Саҳобии Астарободӣ аке аз шоирони сермахсули адабиёти форсии тоҷикӣ буда, дар аксари жанрҳои шеърӣ, аз ҷумла рубоӣ, ғазал, маснавӣ ва наср қувваозмоӣ карда, осори хубу хонданӣ ва мондагор офаридааст. Ин аз шоири тавоно ва истеъдоди баланди шоирии ӯ дарак медиҳад. Аз ин рӯ, месазад, ки осори Саҳобӣ мавриди таҳқиқи ҳамачониба қарор бигирад, паҳлуҳои норавшани ҳаёту фаъолияти эҷодии ӯ мавриди пажӯҳиш қарор дода шаванд [5-М, 15-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

Аз таҳқиқи мавзӯ ва масъалаҳои баррасигардида бармеояд, ки рӯзгор ва осори Саҳобии Астарободӣ ҳанӯз ҳам пурра омӯхта нашудааст. Зеро ӯ дар илми адабиётшиносӣ як чехраи нав маҳсуб мегардад. Аз ин рӯ, дастовард, натиҷагириҳои илмӣ ва дурнамои мавзуи таҳқиқиро ҷамъбаст намуда, барои истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ ба таври зайл тавсияҳо пешниҳод карда мешаванд.

1. Ашъори Саҳобии Астарободӣ дорои афкори орои мутаракқӣ буда, шоир дар онҳо ишқи пок, некию накукорӣ, ростию ростқавлӣ, зебоӣ ва дигар сифатҳои неки инсониро васф карда, одамонро ба роҳи рост раҳнамун гашта, аъмоли бади инсониро мавриди мазаммат қарор медиҳад. Аз ин рӯ, дастраси омма гардонидани рӯзгору осори шоир муфид аст;

2. Диссертатсияи мо дар омӯзиши адабиёти асрҳои XVI-XVII, алаҳқусус дар шинохти Саҳобии Астарободӣ ва мероси адабии ӯ мусоидат менамояд;

3. Рубоӣҳои Саҳобӣ ба тамоми меъёрҳои жанри рубоӣ посухгӯ буда, ӯ дар таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ ҳамчун шоири пурмахсул, моҳир ва пурҳунар шинохта шудааст. Хусусан, дар замони худ миёни адибон маъруфияти хоссае доштааст;

4. Таҳқиқоти мо дар сарчашмаҳои гуногун нишон дод, ки зиёда аз 40 дастхатти маҷмуаи осори Саҳобии Астарободӣ бо теъдоди гуногуни рубоӣҳои ғазалиёт ва ҷойгиршавии маснавию рисолаи «Урват-ул-вусқо» дар китобхонаву осорхонаҳои Ҳиндустон, Покистон, Британия ва Эрон мавҷуданд. Диссертатсия барои муҳаққиқони оянда сарчашмаҳои муътамадро пешниҳод менамояд;

5. Дастовардҳо ва баррасиҳои дар диссертатсия суратгирифта дар омӯзиши таърихи адабиёти классикии тоҷик, дарсҳои махсуси факултетиҳои филология, муассисаҳои олии таълимии ҷумҳурӣ, ба магистрантон, унвонҷӯёни дараҷаҳои илмӣ ва муҳаққиқони баъдӣ ёри расонида метавонанд;

6. Мавзӯҳои иҷтимоӣ ва панду ахлоқ дар осори Саҳобии Астарободӣ мавқеи муҳим дошта, муассисаҳои таҳсилоти миёна, касбӣ ва олии кишвар дар дарсҳои тарбиявӣ, маърифати оиладорӣ, педагогика, этика ва эстетика

низ ба сифати маводи раҳнамо ва маърифатию тарбиявӣ аз ашъори иҷтимоӣ ва пандуахлоқии шоир метавонанд истифода намоянд;

7. Ҳикматшиносон метавонанд андешаҳои ҳақимонаи шоирро пажӯиши алоҳида намоянд, зеро сарчашмаҳои таърихӣ шоирро ҳамчун рӯбоисарои файласуф ва орифи шефтаву маҷзуб васфу сабт кардаанд;

8. Дар маҷмуъ, Саҳобии Астарободӣ бо осори худ дар рушди адабиёти асрҳои XVI-XVII саҳми назаррас гузошта, таълифи ин диссертатсия қадамҳои нахустин дар таҳқиқ ва шинохти рӯзгору осори адиб аст. Албатта, дар доираи як диссертатсияи номзадӣ баррасӣ ва таҳқиқи ҳамаҷонибаи эҷодии ин ва ё он адиб имкон надорад. Аз ин рӯ, таҳқиқи густарда ва фароғири самтҳои дигари фаъолияти эҷодии Саҳобии Астарободӣ аз ҷумлаи мавзӯ ва масъалаҳои мубрами илми адабиётшиносӣ дар оянда маҳсуб мегардад.

НАШРИ ТАЪЛИФОТИ ИЛМӢ ДАР

МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

[1-М]. Баёнов, М.Б. Саҳобии Астарободӣ шоир ва орифи тоҷику форс [Матн] / М.Б. Баёнов // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2016. – №2 (242). – С. 163-168.

[2-М]. Баёнов, М.Б. Талмех дар ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ [Матн] / М.Б. Баёнов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №3. – С. 162-167.

[3-М]. Баёнов, М.Б. Нигоҳе ба зиндагиномаи Саҳобии Астарободӣ [Матн] / М.Б. Баёнов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2018. – № 5-1 (77). – С. 161-166.

[4-М]. Баёнов, М.Б. Забон ва баёни ашъори Саҳобии Астарободӣ [Матн] / М.Б. Баёнов // Гузоришҳои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ) – 2019. – №1 (005). – С. 153-157.

[5-М]. Баёнов, М.Б. Мавзӯ ва муҳтавои рӯбиёти Саҳобии Астарободӣ [Матн] / М. Б. Баёнов // Суханшиносӣ. – 2020. – №1. – С. 120-128.

[6-М]. Баёнов, М.Б. Андешаҳои фалсафӣ ирфонии Саҳобии Астарободӣ [Матн] / М.Б. Баёнов // Гузоришҳои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ) – 2020. – №1 (009). – С. 173-179.

[7-М]. Баёнов М.Б. Саҳобии Астарободӣ аз нигоҳи Шиблӣ ва Шамисо [Матн] / М.Б. Баёнов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2022. – №3. – С. 214-219.

[8-М]. Муҳаммадиев Ш.М., Баёнов, М.Б. Мавзуи ишқ дар ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ [Матн] / Ш. М. Муҳаммадиев, М. Б. Баёнов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2022. – №9. – С. 89-95.

II. Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои дигари илмӣ:

[9-М]. Баёнов, М. Ситоишгари ҳамдили башар [Матн] / М. Баёнов // Адабиёт ва санъат. – 2018. – 6 декабр.

[10-М]. Баёнов М.Б. Мавзӯ ва муҳтавои рубоиёти Саҳобии Астарободӣ [Матн] / М. Б. Баёнов // Институти Осиё ва Аврупо. – 2020. – №1 (3). – С. 178-184.

[11-М]. Баёнӣ, М. «Шеър-ул-аҷам» - асари арзишманди илмӣ. Баҳои баланд ба мақоми Саҳобии Астарободӣ дар он [Матн] / М. Баёнӣ // Илм ва ҳаёт. – 2021. – №3 (155). – С.31

[12-М]. Баёнӣ, М. Таъсирпазирии Саҳобӣ аз пешиниён [Матн] / М. Баёнӣ // Адабиёт ва санъат. – 2021. – 27 май. – №22 (2097).

[13-М]. Баёнӣ, М. Андешаҳои ахлоқӣ дар рубоиёти Саҳобии Астарободӣ [Матн] / М. Баёнӣ // Душанбе. – 2022. – №2. – С.43-44.

[14-М]. Баёнов М.Б. Вопросы нравственности и порицание разногласие и противоречие вероисповедание в рубаи Саҳобии Астарободи [Текст] / М. Б. Баёнов // Молодежь и развитие духовной культуры общества: актуальные проблемы и перспективы их решения: сборник материалов XI Международной научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава высших учебных заведений России, Таджикистана и Узбекистана. – Душанбе, 2022. – С. 153-160.

[15-М]. Баёнов М.Б. Нақши осори Саҳобии Астарободӣ дар тарбияи ахлоқии наврасон ва рушди адабиёту санъати тоҷик [Матн] / М.Б. Баёнов // Таълими мусиқии касбӣ: таърих, назария ва амалия: маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – назариявӣ. – Душанбе, 2022.– С. 167-175.

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКИСТАНА
ИНСТИТУТА ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМЕНИ
АБУАБДУЛЛО РУДАКИ

На правах рукописи

УДК: 820/89.0+821.222.8+1/14

БАЁНОВ МАХМАДНАБИ БАЧАДЖОНОВИЧ

САХАБИ АСТАРАБАДИ И ЕГО ЛИТЕРАТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
кандидата филологических наук по специальности
10.01.01 – Таджикская литература

Душанбе – 2023

Работа выполнена в отделе истории литературы Института языка и литературы имени Абуабдулло Рудаки Национальной академии наук Таджикистана

**Научный
руководитель:**

Мухаммадиев Шамсиддин Муродович – кандидат филологических наук, заместитель директора по науке и обучению Института языка и литературы имени А. Рудаки НАНТ

**Официальные
оппоненты:**

Саиджафаров Озод Шовалиевич – доктор филологических наук, профессор кафедры таджикского языка Таджикского государственного финансово - экономического университета

Шарипов Шариф Рахмонович – кандидат филологических наук, доцент кафедры таджикского языка и документации Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

**Ведущая
организация:**

Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода

Защита диссертации состоится «30» 2023 года, в 13:30 часов на заседании Диссертационного совета 6D.КOA-067 при Институте языка и литературы имени Абуабдулло Рудаки НАНТ (адрес: 734025, город Душанбе, проспект Рудаки 21, первый этаж, зал Учёного совета).

С диссертацией можно ознакомиться в центральной библиотеке Института (734025, город Душанбе, проспект Рудаки, 21) и на сайте www.iza.tarena.tj

Автореферат разослан «_____» _____ 2023 года.

**Учёный секретарь
Диссертационного совета,
доктор филологических наук**

Юсуфов Умридин

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Таджикская литература – одна из богатейших литератур мира. Несмотря на то, что на протяжении всей истории в результате иноземных нашествий большая часть наших научных и литературных произведений была уничтожена, но дошедшие до нас произведения являются источником гордости и света для настоящего и будущего нашего народа. Действительно, в ходе истории таджикско-персидская литература смогла представить миру наш народ с особым великолепием, донести до мирового сообщества весть о вечном таланте и мудрости таджиков. Если мы признаем, что таджикской литературы происходит из книги «Авеста», следовательно можем прийти к выводу, что у таджиков была литература в стихах и прозе более двух тысяч пятисот лет назад.

После приобретения Государственной независимости в Таджикистане создавались благоприятные условия для всестороннего развития таджикской науки. В частности, процесс изучения таджикско-персидской литературы вышел на новый этап своего развития. Этот относительно короткий исторический период, особенно был благоприятным для наших литературоведов. В годы независимости страны были опубликованы произведения многих таджикских учёных и литераторов, характеризующие таджиков как древнейший и цивилизованный народ, предоставляющий мировому сообществу уникальную художественную литературу. Хотя большинство представителей этой грандиозной литературы известны персоязычному читателю и приверженцам мировой литературы, однако, в истории таджико-персидской литературы все еще встречаются имена великих поэтов-мыслителей, творческое наследие которых до сих пор не исследовано литературоведами и ориенталистами. Особенно произведения выдающихся поэтов XVI–XVII вв., имеющие даже несколько сборников стихов и внесшие огромный вклад в развитие таджикско-персидской литературы, до сих пор не изучены подробным и подобающим образом. Поэтому и сегодня некоторые поэты и мыслители этого периода, являющиеся обладателями ценных произведений, остаются вне пределов исследований

В том числе, о жизни и творчестве продуктивного поэта, совершенного мистика, умеренного богослова и проницательного мыслителя конца XVI и начала XVII вв. Сахаби Астарабади все ещё не имеется ни одного историко-литературного исследования. Несмотря на то, что в Иране изданы несколько научных статей о жизни и творчестве Сахаби, и даже издавались сборники его газелей и рубаи, но по объективным и субъективным причинам для таджикского, и вообще персоязычного читателя, личность этого великого средневекового поэта и мыслителя остается незнакомой. Еще при жизни Сахаби своим высоким литературным мастерством и широким кругозором привлекал внимание приверженцев изящного слова. В исторических трактатах о Сахаби заговорили как об искусном поэте, философе, мистике и богослове. По свидетельству

источников Сахаби навещали многие известные поэты, учёные и орифи из различных стран мусульманского мира. Поэтому о нём и о его сочинениях имеется обширная информация в различных источниках. Исходя из этого, можно сказать, что одной из актуальных задач современного таджикского литературоведения и востоковедения является глубокое и всестороннее изучение и анализ произведений и передовые мысли литераторов упомянутых веков, в том числе жизнь и творчество Сахаби Астарабади.

Исследования показывают, что Сахаби оставил потомкам очень богатое художественно-литературное наследие. Поэзия Сахаби, полностью сочинённая на таджикском языке, свидетельствует о его высоком профессионализме и творческом умении. Его стихи полны передовыми мыслями.

Сейчас литературные произведения Сахаби хранятся в крупнейших библиотеках мира, особенно в Британии, Индии, Пакистане и Иране, и как средневековое наследие персидско-таджикской литературы имеют очень высокую ценность. Содержание и смысл поэзии Сахаби свидетельствуют о том, что он выдающаяся и талантливая личность в поэзии. Поэтому необходимо всесторонне исследовать его жизнь и творчество, так как его поэзия полна прогрессивных идей, в них он воспевает любовь, благо и благодеяние, истину и правдивость, красоту и другие положительные человеческие качества, наставляет людей на путь истины, а также порицает отрицательные человеческие поступки. Сегодня наряду с изучением наследия Сахаби, необходимо уделять внимание и другим представителям средневековой персидско-таджикской литературы, которые имели сборники стихов, но чье творчество не исследовано в рамках диссертационных исследований. Необходимо сделать также общедоступными произведения этих поэтов.

Как уже было отмечено, до сих пор не выполнено полноценное монографическое исследование, посвященное жизни и творчеству, наследию и воззрениям Сахаби Астарабади. Поэтому мы в основном опирались на наследие самого поэта. Произведения Сахаби дошли до нас, но относительно его времени и жизни существует очень мало информации. Сведения, имеющие в первоисточниках, особенно в трактатах и антологиях, по содержанию аналогичны и повторяют друг друга. По этой причине, в диссертации, наряду со сведениями антологии и исторических произведений, мы также использовали наследие самого поэта. Сахаби Астарабади был прославленным и одаренным поэтом своего времени, но по объективным и субъективным причинам его стихи многие годы не были опубликованы, поэтому остались вне пределов исследований. На наш взгляд, Сахаби несомненно является поэтом, чье наследие заслуживает исследования и общедоступности. Мы уверены, что с представлением Сахаби Астарабади открывается новая страница в таджикском литературоведении, и возникает много возможностей для изучения истории нашей литературы в данные столетия.

Степень изученности темы. О биографии и литературном наследии Сахаби Астарабади наибольшая информация содержится в «Хулосат-ул-

ашъор ва зубдат-ул-афкор» Мир Такиюддина Мухаммадхусейна Коши,¹ «Хафт иклим» Амина Ахмада Розӣ,² «Сафинаи Хушгӯ» Биндробана Доси Хушгӯ,³ «Сарви озод» Мир Гуломалихана Озода Билгиروми, «Натоич-ул-афкор» Кудратуллоха Гупомуви,⁴ «Оташкада» Лутфалибека Озара,⁵ «Риёз-ул-орифин»⁶ и «Мачмаъ-ул-фусахо» Ризокулихана Хидоята,⁷ «Риёз-уш-шуаро» Вола Доғистони,⁸ «Шеър-ул-Ачам» Шибли Нуъмонӣ,^{9,10,11} «Таърихи адабиёти форси» Германа Эте,¹² «Таърихи адабиёт дар Эрон» Забехуллоха Сафо,¹³ «Фарҳанги суҳанварон» Хайёмпура,¹⁴ «Луғатномаи Деххудо» Алиакбара Деххудо,¹⁵ «Сайри рубои дар шеъри форси» Сируса Шамиса,¹⁶ «Таджикской советской энциклопедии»,¹⁷ а также в других литературно-исторических и научных источниках. К сожалению, почти все вышеперечисленные источники являются повторениями друг друга, и во всех них сделано много описаний о нем. Однако антология Мир

¹ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; ба кӯшиши Акбари Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с. – С. 18-19.

² Розӣ, Амин Аҳмад. Ҳафт иклим / Амин Аҳмади Розӣ. – Техрон: Суруш, 1378. – Ҷ.2. – 1443 с. – С. 1260.

³ Хушгӯ, Биндробан Дос. Сафинаи Хушгӯ: Дастхат / Биндробан Доси Хушгӯ. – Маҳфуз дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон. – №4820. – С. 154.

⁴ Гупомуви, Кудратуллоҳ. Натоич-ул-афкор / Мухаммад Кудратуллоҳи Гупомуви.–Бомбей. Чопхонаи Султони, 1336. – 800 с. – С. 329.

⁵ Озар, Лутфалибеки Бекдилӣ. Оташкада / Лутфалибек Озари Бекдилӣ; Ба тасҳеҳ, таҳия ва таълиқоти Х. С. Носирӣ. – Техрон: Амири Кабир, 1337. – 944 с. – С. 780.

⁶ Хидоят, Ризокулихон. Риёз-ул-орифин / Ризокулихони Хидоят; Ба кӯшиши Меҳралӣ Гургонӣ. – Техрон: Захро, 1344. – 631 с. – С. 127.

⁷ Хидоят, Ризокулихон. Мачмаъ-ул-фусахо / Ризокулихони Хидоят; Ба кӯшиши М. Мусаффо. – Техрон: Амири Кабир, 1339. – 486 с. – С. 39.

⁸ Доғистонӣ, Вола. Риёз-уш-шуаро. (Иборат аз чаҳор ҷилд) / Волаи Доғистонӣ; Муқаддима, тасҳеҳ ва таҳқиқи Муҳсин Ночии Насрободӣ. Баргардонандаи матн ба хатти кириллии тоҷикӣ Мисбоҳиддини Нарзиқул ва Бобоева Озода Имомқуловна. – Душанбе, 2018. – Ҷ.2. – 776 с. – С. 343.

⁹ Нуъмонӣ, Шиблӣ. Шеър-ул-аҷам / Шиблии Нуъмонӣ; Тарҷумаи Саид Мухаммадтақӣ Фаҳри Доии Гелонӣ. – Техрон: Ширкати саҳомии чопи рангин, 1334.– Ҷ.3.– 191 с. – С. 18.

¹⁰ Нуъмонӣ, Шиблӣ. Шеър-ул-аҷам / Шиблии Нуъмонӣ; Тарҷумаи Саид Мухаммадтақӣ Фаҳри Доии Гелонӣ. – Чопи дуум. – Техрон: Ширкати саҳомии чопи рангин, 1336. – Ҷ.4. – 254 с. – С. 175.

¹¹ Нуъмонӣ, Шиблӣ. Шеър-ул-аҷам / Шиблии Нуъмонӣ; Тарҷумаи Саид Мухаммадтақӣ Фаҳри Доии Гелонӣ. – Чопи сеюм. – Техрон: Дунёи китоб, 1336.– Ҷ.5.– 196 с. – С. 180.

¹² Ҳерман, Э. Таърихи адабиёти форсӣ / Э. Ҳерман; Тарҷумаи Ш. Ризозода. – Техрон: Бунгоҳи тарҷума ва нашри китоб, 1337. – 361 с. – С. 140.

¹³ Сафо, Забехуллоҳ, Таърихи адабиёт дар Эрон. Баҳши 2 / Забехуллоҳи Сафо. – Техрон: Фирдавс, 1373. – Ҷ.3. – 1461 с. С. 860.

¹⁴ Хайёмпур, Абдурасул. Фарҳанги суҳанварон / Абдурасули Хайёмпур. – Техрон: Талоя, 1368. – Ҷ.1. – 484 с.; Хайёмпур, Абдурасул. Фарҳанги суҳанварон / Абдурасули Хайёмпур.–Техрон: Талоя, 1372. – Ҷ.2. – 1022 с. – С. 441.

¹⁵ Деххудо, Алиакбар. Луғатномаи Деххудо / Алиакбар Деххудо; Зери назари доктор Мухаммад Муин ва доктор Саид Чаъфари Шаҳидӣ. – Техрон, Муассисаи Луғатномаи Деххудо, Муассисаи интишорот ва чопи Донишгоҳи Техрон, 1377.– Ҷ.9. – 14464 с. – С. 13491.

¹⁶ Шамисо, Сирус. Сайри рубои дар шеъри форсӣ / Сирусӣ Шамисо.– Техрон: Интишороти Фирдавс, 1374.– 392 с. – С. 46, 50, 108, 707.

¹⁷ Энциклопедияи советии тоҷик: Иборат аз 8 ҷилд. – Душанбе: Сарредаксияи илмии Энциклопедияи советии тоҷик, 1987. – Ҷ.7. – 634 с. – С. 6.

Такиюддина Мухаммадахусейна Коши «Хулосат-ул-ашор ва зубдат-ул-Афкор» дает наиболее достоверную информацию о Сахаби, поскольку, по словам самого Коши, он посетил поэта в 990 г. хиджры со своим другом, Натики Астарабади, и вся информация, представленная в данной антологии, исходит от поэта. Например, он говорит: «...Стиль его чрезвычайно чист и прекрасен, а темперамент чрезвычайно деликатен и психологичен. Он впервые ступил в поэтическую сферу через присущую ему субъективность и изучил ее...».¹

Саиб Табрези (1603-1677) – один из основоположников индийского стиля в таджикско-персидской поэзии, испытывал огромное уважение к Сахаби и всегда имел с собой его диван. Саиб, как умелый каллиграф, собственноручно переписал и поместил в свою книгу «Сафина» некоторые отрывки произведения Сахаби.

В Иране четверостишия и газели Сахаби опубликовались несколько раз. Например, Джавохири в 1970 году в Мешхеде опубликовал газели поэта.² В 2009 году в Тегеране на основе этого издания Акбаром Бехдорванда была издана «Девони ғазалиёт» (сборник газелей) поэта вместе с введением Джавохири и предисловием А. Бехдорванда.³ Одновременно с опубликованием сочинений Сахаби в Иране также о его жизни и творчестве были опубликованы несколько научных статей. Среди них особое научное значение имеют статьи Акбара Бехдарванда,⁴ Джавахири,⁵ Хива Хасанпура,⁶ и Гуломризо Мустаъли Порсо⁷. Несмотря на это, до сих пор о жизни, творчестве и литературных особенностях произведений Сахаби не имеется отдельная монографическая и исследовательская работа, а также нет сведений о данном поэте. В «Таджикской советской энциклопедии» о Сахаби Астарабади дается очень краткая энциклопедическая информация.⁸

В 1981 году Институт языка и литературы имени А. Рудаки АН Таджикской ССР издал книгу «Рубоиёти халқӣ ва китобӣ» («Фольклорные и письменные четверостишия»),⁹ куда вошли два четверостишия Сахаби,

¹ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши А. Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с. – С. 18

² Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши Ҳ.Ё. Ҷавохирӣ. – Машҳад: Чопхонаи Тӯс, 1348. – 184 с

³ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши А. Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с.

⁴ Там же. С. 18-19.

⁵ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши Ҳ.Ё. Ҷавохирӣ. – Машҳад: Чопхонаи Тӯс, 1348. – 184 с

⁶ Ҳасанпур, Ҷиво. Сабкшиносии рубоиёти Саҳобии Астарободӣ / Ҷиво Ҳасанпур // Бахори адаб: Фаслномаи таҳассусии сабкшиносии назму насри форсӣ. – 1390. – №14. – С. 44-56.

⁷ Порсо, Мустаъли Гуломризо, Ҳасанпур, Ҷиво. Таҷаллии оёт ва аҳодис дар рубоиёти Саҳобии Астарободӣ / Гуломризо Мустаълии Порсо, Ҷиво Ҳасанпур // Фаслномаи «Офоқи дин». – 1390. – №7. – С. 166-194.

⁸ Энциклопедияи советии тоҷик: Иборат аз 8 ҷилд. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи советии тоҷик, 1987. – Ҷ.7. – 634 с. – С.6.

⁹ Ҳабибов, А. Рубоиёти халқӣ ва китобӣ / А. Ҳабибов. – Душанбе, Дониш, 1981. – 266 с.

заимствованные из антологии, сохраненной под №758 в фонде рукописей Центра письменного наследия АН РТ.¹

Известный таджикский поэт Лоик Шерали в 1993 году составил сборник стихов классических и современных таджикских поэтов под названием «Санги мазор» (Надгробная плита),² где, наряду с другими стихами использовано одно четверостишие Сахаби.

Сахаби Астарабади, как великий таджикский поэт и яркий представитель Ислама упоминается в интервью Основоположника мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона египетскому изданию «Ал-Мисри-л-явма» от 31 августа 2009 г.³

В 2015 году исследователи направления философии Назри Яздон и Алишер Мухаммади в журнале «Садои Шарк» («Голос Востока») вместе с краткой биографией Сахаби опубликовали 80 его четверостиший. По словам этих исследователей, их поиск произведений, стихов, газелей и повествований поэта в Таджикистане не увенчался успехом. Соответственно, они говорят: «Оказавшись в безвыходном положении, мы решили собрать и выбрать четверостишия этого поэта, до сих пор неизвестные таджикским поэтам, и представить их заинтересованным читателям».⁴

В 2015 году республиканская газета «Чумхурият» (20-го марта, 10, 11, 24, 25 и 29-го апреля) под рубрикой «Напоминание» опубликовала 9 четверостиший Сахаби.

Ахмад Мунзави в книге «Фехристи нусхаҳои хаттии форси» («Каталог персидских рукописей») даёт достойные внимания сведения о поэзии Сахаби.⁵

В рукописных антологиях, имеющиеся в Российской Федерации, также встречаются образцы четверостиший Сахаби. О. Ф. Акимускин в книге «Описание персидских и таджикских рукописей Института востоковедения РАН» упоминает несколько антологий, где также встречаются стихи Сахаби.⁶

Таким образом можно сказать, что все перечисленные источники в основном имеют информационный, вводный и сведения энциклопедического характера, и до сих пор не имеется отдельная

¹ Баёз: нусхаи дастнавис. – Махфуз дар Маркази мероси хаттии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – №758. – С. 170 б.

² Санги мазор: Байтҳо барои санги гӯрҳо ва макбараҳо / Гирдоваранда ва муаллифи сарсухан Лоик Шерали. – Душанбе: Адиб, 1993. – 112 с.

³ Раҳмон, Э. Эмомалӣ Раҳмон: «Ташвишҳои роҳбарӣ нияти маро дар мавриди таълифи китоб дигар накардан» / Э. Раҳмон; аз арабӣ тарҷумаи А. Каримов // Чумхурият. – 2009. – 5 октябр. – С. 1.

⁴ Яздонӣ, Н., Мухаммадӣ, А. Рубоиёти Саҳобӣ / Н. Яздонӣ, А. Мухаммадӣ // Садои Шарк. – 2015. – №2. – С. 97 – 102. – С. 97

⁵ Мунзавӣ, Аҳмад. Фехристи нусхаҳои хаттии форсӣ / Аҳмади Мунзавӣ. – Техрон: Муассисаи фарҳангии минтақавӣ, 1369. – Ҷ.5. – 3929 с. – С. 3804.

⁶ Акимускин, О.Ф. Описание персидских и таджикских рукописей Института востоковедения РАН: Поэтические сборники, альбомы / О.Ф. Акимускин. – М.: Наука. Изд. Вост. Литр, 1993. – Вып. 10. – 300 с. – С. 34, 183.

диссертация или монография, должным образом рассматривающая все аспекты жизни и творчества Сахаби, а также выявляющая его место и роль в истории и развитии таджикско-персидской литературы.

Связь исследования с программами и научными темами. Диссертация написана в рамках научно-исследовательской работы отдела истории литературы Института языка и литературы имени Абуабдулло Рудаки Национальной Академии наук Таджикистана.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Основной целью настоящей диссертации является изучение жизни, творческой деятельности, литературных произведений и поэтических особенностей наследия Сахаби Астарабади, а также выявления его места и роли в истории таджико-персидской литературы.

Задачи исследования. Для достижения этих целей автор диссертации выдвигает следующие задачи:

- исследование жизни Сахаби Астарабади;
- изучение литературных произведений Сахаби Астарабади;
- рассмотрение особенностей жанра газели и традиция сочинения этой лирической формы;
- исследование тематики и содержания газелей литератора;
- анализ темы любви и влюблённости в газелях поэта;
- выявление особенностей наставлений и поучений поэта в жанре газели;
- определение некоторых особенностей газелей Сахаби Астарабади;
- изучение темы и содержания четверостиший Сахаби;
- исследование отражения социальных вопросов в четверостишиях поэта;
- рассмотрение мистических воззрений Сахаби в его четверостишиях;
- изучение этических убеждений в четверостишиях литератора;
- определение языковых и стилистических особенностей произведений поэта.

Объект и источники исследования. В качестве основных источников настоящей работы были использованы рукописные и полиграфические экземпляры полных собраний сочинений и диванов поэта, антологии и сборники стихов персидско-таджикских поэтов XVI и начала XVII веков, а также энциклопедии, толковые словари и другие литературно-исторические источники.

Предмет исследования. Наша цель в данной работе – исследовать и обсудить жизнь и творчество, творческо-литературный статус поэта и философа конца XVI – начала XVII века Сахаби Астарабади как творческой личности. В ходе исследования частично были связаны вопросы теоретической правомерности, обсуждался процесс развития литературы в конце XVI – начале XVII вв.

Теоретические основы исследования. Теоретическую и методологическую основу исследования составляют научно-теоретические

работы учёных литературоведов, внесшие огромный вклад в область исследования истории и теории литературы. В диссертации также использованы исследовательские методы отечественных и зарубежных литературоведов и востоковедов. Особое внимание уделено научным достижениям знаменитых таджикских учёных в области теории и истории литературы, таких, как С. Айни, А. Мирзоев, Х. Мирзозода, С. Нафиси, Р. Ходизода, А. Афсахзод, Х. Шарифов, А. Сатторзода, Р. Мусулмониён, У. Каримов, А. Абдусатторов, а также известных мировых востоковедов, как Е. Э. Бертельс, М. М. Бахтин, И. С. Брагинский, Л. Рейснер, З. Н. Ворожейкина, А. З. Розенфельд, Забехулло Сафо, Сирус Шамисо и другие.

Методологические основы исследования. Диссертация подготовлена на основе сравнительно-исторического метода, теоретических литературных направлений и типологического изучения жанров.

Научная новизна исследования. Научная новизна диссертации заключается в том, что в ней впервые в истории таджикского литературоведения рассматриваются различные аспекты жизни и творческой деятельности одного из известных деятелей, искусного сочинителя жанра четверостишия конца XVI и начала XVII веков – Сахаби Астарабади, а также тематика, смысл и содержание его художественных произведений. До сегодняшнего дня в Таджикистане жизнь, деятельность и труды поэта не были объектами диссертационных исследований. В настоящей диссертации, на фоне рассмотрения жизненного и творческого пути литератора, подвергаются анализу его этические, мистические и социальные воззрения, а также литературное значение его сочинений. В то же время, научная новизна диссертации также выражается в следующем:

– впервые в отечественном литературоведении научным способом рассматриваются художественные сочинения Сахаби Астарабади;

– утверждается личность поэта как искусного мастера и сочинителя жанров четверостишия и газели, характеризующийся также как мистик, свободолобивый и свободомыслящий мыслитель;

– определена роль поэта в развитии жанра четверостишия;

– впервые подвергаются анализу смысл и содержание, художественные аспекты творчества поэта, а также его художественные методы и стили, используемые в сочинении четверостиший и газелей.

Основные положения, выносимые на защиту:

- биография Сахаби Астарабади;
- Сахаби Астарабади – поэт четверостиший и газелей таджикско-персидской литературы, известный в XVI – XVII веках;
- самопознание, богопознание, довольство и самодостаточность, мужественность, терпимость, влюблённость, чистая любовь, ухаживание, добродетельность, жизнь на пути истины и правды, воздержание от гнева и обид основа поэзии Сахаби;
- Сахаби Астарабади – один из тех поэтов, которые создали много стихов;
- помимо того, что он известный поэт, он также известен как великий ученый и правовед своего времени;

- в его стихах особое место занимает тема любви, знания и мудрости;
- стихи поэта осуждают религиозные и сектантские различия, и в них проповедуется уважение ко всем религиозным направлениям;
- Сахаби Астарабади хорошо владел художественным искусством;
- в стихотворениях поэта наблюдаются особенности употребления художественных приемов и другие особенности поэтической структуры;
- содержание большинства повестей и газелей поэта мистико-философское;
- произведения поэта содержат литературный-мистический философский аспекты и до сих пор не подвергались глубокому исследованию;
- четверостиший Сахаби соблюдаются в диване других поэтов-рубаятов;
- язык произведений Сахаби Астарабади берет свое начало от литературного и народного языка.

Теоретическая и научно-практическая значимость исследования.

Прежде всего, диссертация может использоваться другими исследователями как выгодный материал для изучения и анализа различных проблем персидско-таджикской литературы XVI и XVII веков, особенно для исследования различных аспектов произведений самого Сахаби Астарабади, так как литература названной эпохи, а также жизнь, деятельность и творчество Сахаби до сих пор не изучены полностью и подобающим образом. Диссертация также может предоставлять устойчивую базу для рассмотрения философско-мистических и этических воззрений поэта. Материалы работы также могут быть использованы в составлении антологий, учебных пособий для средних и высших образовательных учреждений, научных книг о мистицизме и суфизме, а также подготовки академических и критических текстов диванов поэта и в других научных и литературных работах.

Соответствие диссертации с паспортом научной специальности. Диссертация на тему «Сахаби Астарабади и его литературное наследие» на соискание ученой степени кандидата филологических наук полностью соответствует паспорту специальности 10.01.01 – Таджикская литература

Личный вклад соискателя научной степени в исследовании.

Основные темы и вопросы исследований были разработаны научным руководителем, а исследования и научные результаты аспиранта нашли отражение в научных статьях, выступлениях на семинарах, конференциях и диссертации. Изучение жизни и творчества, темы, содержания, языка и выражения произведений Сахаби Астарабади доказывает личный вклад соискателя ученой степени, а материал и выводы диссертации могут быть использованы для составления антологии поэтов, подготовке учебников для средних и высших учебных заведений, подготовке критического текста диванов поэта, исследования им использовавшихся в этот период жанров рубаи, газели и маснави, разработка научных книг по мистике и мистицизму, теории литературы, таджикскому языку, семинарских занятиях и др.

Публикация научных работ по теме диссертации. Отдельные положения работы изложены в ежегодных отчетах аспиранта, на семинарах

и конференциях Института языка и литературы имени А. Рудаки Национальной академии наук Таджикистана и Государственное учебное учреждение “Таджикский государственный институт культуры и искусства имени М. Турсунзаде”.

Диссертация обсуждена и рекомендована к защите на заседании Отдела истории литературы Института языка и литературы имени Абуабдулло Рудаки Национальной академии наук Таджикистан (протокол № 6 от 27 июня 2019 г.) и общим собранием Совета ученых Института языка и литературы имени Абуабдулло Рудаки (протокол №8 от 01.07.2022 г), рассмотрена и представлена на защиту.

Публикация научных работ по теме диссертации. Научные заключения и аналитические размышления автора диссертации отражены в объёме 15-и научных статей, в том числе 7 статей опубликованы в реферируемых журналах ВАК Российской Федерации и ВАК при Президенте Республики Таджикистан, а также в других изданиях.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трёх глав, восьми разделов, шести подразделов, заключения и списка литературы. Каждая глава, в свою очередь, сгруппирована в отдельные разделы в соответствии с содержанием.

Общий объем диссертации составляет 167 компьютерных страниц.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении диссертации обосновывается актуальность темы исследования, рассматривается степень изученности проблемы, формулируются цель и задачи исследования, определяются источники и методы исследования, новизна работы, теоретическая и практическая значимость диссертации, а также указываются основные положения, выносимые на защиту.

Первая глава работы – «Жизнь и литературное наследие Сахаби Астарабади», состоит из двух разделов.

Первый раздел первой главы – «Жизнеописание Сахаби Астарабади», посвящено рассмотрению и анализу основных аспектов жизни поэта. Автором отмечается, что о настоящем имени и литературном псевдониме Сахаби в антологиях и летописях даются рассеянные и аналогичные сведения. Исследования указывают, что поэт сочинял свои стихи под двумя литературными псевдонимами – «Сахаб» и «Сахаби». По некоторым сведениям Сахаби также был известен под *нисбой* (родом из...) «Астарабади», «Шуштари» и «Наджафи». Предки Сахаби были из таджиков Астарабада, но он сам родился в Шуштаре и в основном проживал в иракском Наджафе.

Сахаби Астарабади жил в конце XVI и начале XVII вв. в эпоху господства Аббаса Сефевида (Аббас I). Точная дата его рождения не известна. В различных антологиях, исторических и литературных источниках говорится только о дате смерти поэта, и то неодинаково и противоречиво. В источниках смерть Сахаби указана следующими датами:

1001, 1002, 1010, 1016 и 1021 годы хиджри. Герман Эте в книге «История персидской литературы» указывает на 1010 год хиджри.¹ Эту дату также утверждает Забехулла Сафо.² Анализ имеющихся информации указывает, что Сахаби Астарабоди скончался в 1601 году в иракском городе Наджафе и там же был захоронен.

Во втором разделе первой главы – «Литературное наследие Сахаби Астарабоди», диссертант утверждает, что большая часть наследия поэта дошли до наших дней, но полностью не предоставлены широкому кругу читателей. Общий объём сочинений поэта состоит из «Девони рубоийёт» (диван четверостиший),³ «Девони ғазалиёт» (диван газелей),⁴ «Шархи рубоийёт» (комментарии к четверостишиям),⁵ «Куллиёт» (полное собрание сочинений)⁶ и трактат «Урват-ул-вуско» (Прочный канат),⁷ рукописные экземпляры этих книг хранятся в музеях и библиотеках Ирана, Пакистана, Индии и Британии.

Мир Такиюддин Мухаммадхусайн Коши в своей антологии, а также иранские исследователи Акбар Бехдарванд, Джавахири и несколько других исследователей в своих работах утверждают, что количество газелей поэта превышает 2800, а количество его четверостиший приравнивают к 6000, 12000, 70000 и даже 170000. Акбар Бехдарванд в предисловии к «Рубоийёт» Зухуриддина Туршези упоминает, что Сахаби Астарабоди имеет достаточно огромное количество четверостиший, так как в некоторых источниках их число приравнивается к 6000, в других 12000, а в третьих даже больше этой цифры.⁸ Несмотря на всё это, диссертантом определено, что в настоящее время доступно 6255 четверостиший поэта, и это по сравнению с наследием других поэтов, считается очень огромным литературным достоянием.⁹ Бехдарванд, опираясь на другие источники,

¹ Эте, Херман. Таърихи адабиёти форсӣ / Херман Эте; Тарчумаи Ризозода Шафақ. – Техрон: Бунгоҳи тарчима ва нашри китоб, 1337. – 361 с. – С. 140.

² Сафо, Забехуллоҳ. Таърихи адабиёт дар Эрон / Забехуллоҳи Сафо; Ҷ.3. – Бахши 2. – Техрон: Фирдавс, 1373. – 1461 с. – С. 859.

³ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони рубоӣёти Саҳобии Астарободӣ: Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Маҳфуз дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон. – №1087.

⁴ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт. Дастхат / Саҳобӣ. – Маҳфуз дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон. – №74664.; Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши Ҳ.Ё. Ҷавохирӣ. – Машҳад: Чопхонаи Тӯс, 1348. – 184 с.; Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши А. Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с.

⁵ Мунзавӣ, Аҳмад. Феҳристи нусхаҳои хаттии форсӣ / Аҳмади Мунзавӣ. – Техрон: Муассисаи фарҳангии минтақавӣ, 1369. – Ҷ.5. – 3929 с. – С. 3804.

⁶ Саҳобӣ, Астарободӣ. Куллиёт. Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Маҳфуз дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон. – №87382.

⁷ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони рубоӣёти Саҳобии Астарободӣ: Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Маҳфуз дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон. – №1087.; Саҳобӣ, Астарободӣ. Куллиёт. Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Маҳфуз дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон. – №87382.

⁸ Зухурӣ, Туршезӣ. Рубоӣёт / Зухурии Туршезӣ; Ба тасхеҳи Акбари Бехдорванд. – Техрон: Мавло, 1388. – 188 с. – С. 67.

⁹ Саҳобӣ, Астарободӣ. Куллиёти Саҳобии Астарободӣ. Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон ба қайд гирифта шуд, №87382.

поэта ставит во главе всех сочинителей четверостиший XVI века, которые являются представителями индийского стиля в таджикско-персидской поэзии.¹

Вторая глава диссертации – «Тематика и содержание газелей Сахаби», состоит из четырех разделов. В первом разделе под названием «Газель и традиции сочинения газели» рассматривается особенность этого жанра от раннего периода зарождения и эволюционных моментов до XVI века. Исследования показывают, что ученые определили жанр газели по-разному, но все солидарны в том, что газель – один из основных жанров таджикско-персидской поэзии, которая более способна для выражения любовных чувств. Газель имеет определенную структуру рифмы, а иногда её дополняет редиф.

Сочинение газели в нашей литературе начинается с X века, эпохи Саманидов. Первым сочинителем газели считается Абуабдулло Рудаки. Унсурси такого мнения, что величие Рудаки, прежде всего, связано с его газелями. Относительно этого говорит:

Газал рӯдакивор некӯ бувад,
Газалҳои ман рӯдакивор нест.²

Сочинять газель надо как Рудаки,
Но мои газели, жаль, что не такие.

Надо отметить, что Рудаки в своих стихах несколько раз использовал термин «газель». Например, следующая строка является свидетельством этому: «Забонам аз ғазалу мадҳи бандагон-ш насуд» (Я не утомился от сочинения газелей и восхваления их прислуг).

В XVI веке традиция сочинения газели имела небывалую практику и она находилась на пике своего развития, поэтому век, в котором жил и творил Сахаби, назвали веком газели. Сам Сахаби считает себя одним из мастеров-сочинителей газели своего времени:

Дил мекашад маро чу Саҳобӣ ба ошиқӣ,
Ҳар кас, ки хонд ин ғазали дилкаши маро.³

Сердце зовёт влюбляться опять, Сахаби,
Если, кто-то прочтет мой изящный газель.

Но, не смотря на огромное количество сочиненных газелей, Сахаби прославлен как сочинитель четверостиший.

Второй раздел второй главы – «Тематика и содержание газелей Сахаби Астарабади», состоит из трех подразделов. Исследования утверждают, что

¹ Зухурӣ, Туршезӣ. Рубоӣёт / Зухурии Туршезӣ; Ба тасхеҳи Акбари Бехдорванд. – Техрон: Мавло, 1388. – 188 с. – С. 67.

² Абдуллоев, А. Сабақи Рӯдакӣ. Китоби якум / А. Абдуллоев. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 300 с. – С. 43.

³ Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; ба кӯшиши Акбари Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с. – С. 22.

в газелях поэта основное место занимает воспевание любви и влюбленности, восхваление Творца, возлюбленной, разнообразной и изящной природы. Сахаби, так же, как и другие красноречивые суфии, в своих газелях огромное значение уделяет мистической любви. В его газелях не встречаются восхваления имущих, современных правителей и царей. Даже в поэме, посвященной царю Аббасу Сефевиду, не ощущается хвалебный тон, она полностью загружена наставлениями и моральными воззрениями.

Газели поэта являются отражением различных жизненных ситуаций эпохи поэта. Отсюда место имеют разнообразные богатые темы, которые можно классифицировать по следующим группам:

1. мистическая любовь;
2. земная любовь;
3. наставление и назидание;
4. воспевание природы.

Первая группа газелей имеют особое значение среди других газелей, и это связано с тем, что Сахаби был выдающимся представителем тариката, и, как другие свои современники, в основном выступал с этой позиции, так как в обществе того времени мистические воззрения ещё имели значение. Особенно в творчестве поэтов эпохи сефевидов суфийские воззрения занимали важное место. Эта литература не могла не влиять на творчество Сахаби.

Сахаби в сочинении газелей в основном продолжал творческий стиль Хафиза Шерази, Саади Шерази, Камола Худжанди, Бадриддина Хилоли, Абдурахмана Джамии и некоторых своих современников.

В первом подразделе второго раздела второй главы – «Тема любви и влюбленности» отмечается, что названная тема является одной из важнейших и осевых тем в газелях Сахаби. Многие составители антологий и сборников отмечали, что Сахаби является воспевателем любовных и мистических идей. В том числе Ризакулихан Хидаят говорит: «Сахаби является совершенным мистиком и удачливым влюбленным...».¹ Сам поэт в своих газелях много раз намекает о своем высоком положении в мистической любви, а также о популярности своих любовных стихов, которые покорили всю вселенную:

То авчи ишқ гашт, Сахобӣ, туро мақом,
Овозаи ту кавну маконро фурӯ гирифт.²

Как достигал ты пика любви, о Сахаби,
Твоя молва заполнила вселенную.

¹ Хидаят, Ризокулихан. Риёз-ул-орифин / Ризокулихони Хидаят; Ба кӯшиши Мехрали Гургонӣ. – Техрон: Захро, 1344. – 631 с. – С. 127.

² Сахобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Сахобии Астарободӣ; ба кӯшиши Акбари Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с. – С. 89

Сахаби уподобляет свою возлюбленную с Лейли – символом любви и влюблённости, а себя из-за неё считает Медждуном, затерявшимся в степи печали:

Ёр лайливашу мо гумшудаи водии гам,
Камтар аз мушкили Мачнун набувад мушкили мо.¹

Любимая как Лейла, я затерявшийся в степи печали,
Не мала моя забота, по сравнению с Медждуном.

Любовные размышления и мистические воззрения Сахаби подтверждают, что он в действительности является совершенным влюбленным и мистиком, имеющий особый статус в тарикате:

Дар тариқи ишқ комил дон Саҳобиро, ки ӯ
Карда бар чархи фалак чой аз камоли хештан.²

Считай Сахаби безупречным в любви,
Так как он пленил небосвод совершенством.

Второй подраздел второго раздела второй главы диссертации – **«Наставление и назидание»**, посвящен рассмотрению и анализу морально-этических воззрений литератора. Сахаби как поэт, мистик, мыслитель и великий гуманист своего времени уделяет особое внимание этому вопросу. Поэт одновременно с упоминанием общественных беспорядков, пытается найти пути решения для существующих проблем, и на фоне этого прибегает к наставлению и назиданию своих современников. Поучительные назидания мыслителя до сих пор не утратили свою действенную силу, даже можно сказать, что на современном этапе развития человечества они стали более востребованными для общества и отдельных людей:

Туро манзил чу дар кӯйи саломат шуд, мазан таъна,
Агар кӯйи маломат шуд ватан Фарҳоди мискинро.³

Если окутан ты благом и любовью,
Не упрекай ты Фархада бедолагу.

Конечно, поучение и назидание Сахаби имеют отличительные черты, и больше всего связаны с темами любви, которые составляют основную тематику творчества поэта. Поэтому в одной и той же газели Сахаби можно наблюдать и любовную, и мистическую тему, а также и поучение, и назидание.

В газелях Сахаби остро осуждаются лицемерие, обман, недружелюбие, ложь, клевета, обжорство, алчность, придиричивость, упреки, эгоизм, отступничество, притеснение и другие отрицательные человеческие поступки и одновременно восхваляются и пропагандируются

¹ Там же. – С. 25.

² Там же. – С. 473

³ Там же. – С. 42.

положительные человеческие качества, такие как правдивость, терпение и выдержка, мастерство и умение, верность, мужество, благодеяние, уважение и т. п.

В третьем подразделе второго раздела второй главы – «**Другие тематики**» утверждается, что Сахаби наравне с темами любви, наставления и назидания, также особое внимание уделяет таким морально-этическим вопросам, как самосознание и самопознание, недовольство от жизни, жестокость, унижение литераторов, бедность и т. д. Например, в следующем бейте поэт жалуется на недружелюбие своих современников:

Саҳобӣ, аз ҳама з-он гаштааст бегона,
Ки дар замона касе ошно намеёбад.¹

Потому Сахаби отрекался от всех,
Так как нет в этом мире достойных друзей.

Затруднения, бедность, беспорядочность, насилие и угнетение во все времена, прежде всего, касаются настоящих литераторов. Поэтому, Сахаби как свидетель беспокойной жизни людей, их скитальчества, беспорядочности своей эпохи и жестокости современников, отчаивается и на почве растроенных чувств иногда сочиняет пессимистические газели.

Также надо отметить, что в истории таджикско-персидской классической литературы невозможно найти ни одного поэта, не восхвалявшего Аллаха и его пророков. Отсюда и в газелях Сахаби мы часто встречаемся с этой темой.

Насиме аз баҳори ишқ то омад Саҳобиро,
Ғанӣ аз Чашмаи Хизру дами ҷонбахши Исо шуд.²

Как весенний ветерок веял с долины любви,
Сахаби обогатился Рудником Хизра и дыханием Исы.

Изучение газелей поэта и воплощение его передовых мыслей в жизни во всех отношениях могут быть полезными для современного читателя. Замечательные идеи поэта могут способствовать созданию знаменательной и счастливой человеческой жизни. Они особенно могут быть востребованы в процессе самосознания и самопознания каждого индивидуума.

Третий раздел третьей главы диссертации – «**Некоторые особенности газелей Сахаби Астарабади**» посвящён изучению и анализу основных особенностей газелей поэта. Например, большинство исследователей жанра газелей придерживаются такого мнения, что объём газелей не должен быть меньше пяти бейтов. Но в диване Сахаби встречаются газели с 4-мя стихами. В основном, газели поэта ограничиваются объёмом 4–10 бейтов.³

¹ Там же. – С. 351

² Там же. – С. 300.

³ Там же. – С. 477.

Известно, что почти все поэты, сочинившие газели, используют свой псевдоним – тахаллус, или своё настоящее имя в последнем бейте газеля, то есть в мактаъ. Хотя Сахаби, в основном, придерживается этого правила, но наблюдается, что иногда он использует своё имя в двух бейтах своих газелей:

Тири ту ҳаст Саҳобӣ, ки қабулаш зи ҷаҳон
Устухони бадани лоғари мо мегардад.
Роҳ, бешак, ба сари оби бақо меёбем,
Хизри лутфи ту агар раҳбари мо мегардад.
Офарин бод, Саҳобӣ, ки ба бозори ғамаш
Ашки рухсори ту симу зари мо мегардад.¹

Для выпущенной твоей стрелы, Сахаби,
Целью является наше худощавое тело.
Несомненно постигнем живую воду
Если Хизр твой милости у нас на поводу.
Честь и хвала тебе, Сахаби, так как
Твои слезы подобны жемчужинам для нас.

Другая особенность газелей Сахаби проявляется в избыточном использовании художественного приёма талмеха (намёк). Естественно, что это художественное средство выражения мысли очень часто используют и другие поэты, но оно относительно чаще встречается в газелях Сахаби.

В своих газелях поэт, как и другие поэты-мистики, обращаясь к популярным мифическим, историческим и религиозным преданиям, на этой основе развивает традицию создания новых талмехов. Использованные талмехи Сахаби согласно их происхождению можно классифицировать на следующие группы:

1. религиозные – намекающие на коранические предания, особенно на жизнь пророков;
2. литературные – намекающие на легенды и подвиги героев литературных произведений;
3. талмехи, намекающие на географические местности, где произошли религиозные, мифологические и исторические события.

Поэт в постановке своих талмехов очень часто обращается к жизни и деянию поэтов и мистиков, особенно к характерным особенностям таких личностей, как Мавлана Джалаледдин Балхи, Шамс Табрези и Мансур Халладж.

В четвертом разделе второй главы – **«Влияние предшествующих поэтов на творчество Сахаби Астарабади»** автор отмечает, что Сахаби, как и другие поэты, не мог оставаться вне круга влияния других поэтов, особенно предшествующих ему поэтов-мистиков. Несмотря на то, что Сахаби был непосредственным знатоком большинства религиозных, мистических и светских знаний своего времени, он всё-таки имел огромную

¹ Там же. – С. 241.

склонность к прошлой художественной литературе. В его произведениях особенно отчетливо созерцается влияние творчества таких карифеев персидско-таджикской литературы, как Умар Хайям, Саади Шерози, Хофиз Шерози, Шамс Табрези, Джалолиддин Балхи, Камол Худжанди, Бадриддин Хилоли. Например, Акбар Бехдорванд, часто упоминающий о влиянии других поэтов на творчество Сахаби, в том числе говорит: «Иногда в поэзии Сахаби наблюдается форма размышления Хайяма».¹ Относительно влияния Хайяма на творчество Сахаби, исследователи придерживаются такого мнения, что последний не только подражает Хайяму в сочинении рубаи, он также пользуется его мастерством в сочинении газелей.²

Поэт в поэме, посвящённой шаху Аббасу, позаимствовал известный бейт Джалаледдина Балхи:

Гайри ин маънӣ надорад, гар шавӣ
Воқифи мазмуни байти Мавлавӣ:
«Бишнав аз най чун ҳикоят мекунад
В-аз чудоиҳо шикоят мекунад».³

Не имеет иного значения, если
Ты достигнешь смысл бейта Мавлави:
«Услышь, как флейта расскажет тебе
О грустной истории и скуке своей».

Влияние коранических аятов и преданиях пророка Мухаммеда очень часто прослеживается в творчестве Сахаби. Гуломризо Мустаъли Порсо и Хиво Хасанпур в статье «Проявление аятов и хадисов в четверостишиях Сахаби Астарободи» определили, что поэт в своих рубаи указывает на смысл и содержание 43 суры Корана. Он в 128 своих рубаи намекает на 78 коранических аятов.⁴

Третья глава диссертации – «**Четверостишия Сахаби, их тематика и содержание**» состоит из двух разделов.

Первый раздел третьей главы – «**Тематика и содержание четверостиший Сахаби**» имеет три подраздела. Исследования данного раздела утверждают, что четверостишия Сахаби содержат философические, социальные, любовные и морально-этические темы, и направлены на призыв людей к доброте и благодеянию, дружбе и товариществу, правдивости и верности, удовлетворенности и скромности, честности и невинности и т. п. положительных человеческих качеств.

¹ Там же. – С. 50

² Там же. – С. 47.

³ Саҳобӣ, Астарободӣ. Куллиёти Саҳобии Астарободӣ. Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон ба қайд гирифта шуд, №87382. – С. 14 а.

⁴ Порсо, Мустаъли Гуломризо, Ҳасанпур, Ҳиво. Таҷаллии оёт ва аҳодис дар рубоӣёти Саҳобии Астарободӣ / Гуломризо Мустаълии Порсо, Ҳиво Ҳасанпур // Фаслномаи «Офоқи дин». – 1390. – №7. – С. 166 -194. – С. 166.

Хотя Сахаби в своих газелях проявляет высокое мастерство, но среди литераторов и исследователей он, в основном, популярен посредством своих пленительных и возмущающих мистико-любовных четверостиший. Этот довод можно укрепить нижеследующим бейтом великого таджикско-персидского поэта Саиба Табрези:

Ғазалгӯй ба Соиб хатм шуд аз нуктапардозон,
Рубоӣ гар мусаллам шуд зи мавзунон Саҳобиро.¹

Совершенствовал газели красноречивый Саиб,
Коль Сахаби одарённый улучшил рубаи.

Четверостишия Сахаби не ограничиваются любовно-мистическими тематиками, в них также воспеается земная естественная любовь. Особенно заметна позиция поэта относительно человеческой любви, блага и благодеяния. Поэт призывает читателя любить и уважать обычного, простого человека, всегда стремиться к добру и благодеянию, ставить интересы общества выше своих индивидуальных желаний.

В четверостишии поэта особое внимание уделяется вопросам самознания и самопознания, миру и согласию, а также единству и солидарности:

Аз Ҳақ эҳсон бар аҳли ҳақ меояд,
Ҳар лутф ба чамъи муттафақ меояд.
З-ин гуна, ки раҳм мустаҳиқ меҳаҳад,
Раҳмам бари ғайри мустаҳиқ меояд.²

Бог оказывает милость правдивым,
Благоволение достаётся единомушным.
От того, что милость ищет достойных,
Я огорчен за недостойных прощанию.

Первый подраздел первого раздела третьей главы – «**Социальные взгляды в четверостишиях поэта**» посвящен рассмотрению и анализу социальных воззрений Сахаби. Во времена Сахаби обращение поэтов к любовно-мистической тематике и религиозно-суфийским вопросам имел распространённый характер, и по этой причине литература до некоторой степени стала безразлична к социальным вопросам. Поэты эпохи Сефевидов очень мало придавали значение социальным вопросам, однако наследие Сахаби свидетельствует о том, что он достаточно серьёзно относился к этому вопросу, отсюда в его творчестве мы часто встречаем такие актуальные социальные вопросы, как критика неблагоприятных условий жизни и недостойные поступки некоторых современников. Поэта больше всего тревожат религиозные противостояния между Сефевидами и

¹ Соиб, Мирзо Муҳаммадалӣ. Мунтахабот / Мирзо Муҳаммадалии Соиб; Мураттибон З. Ахрорӣ, Ш. Лоик. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 704 с. – С. 164.

² Яздонӣ, Н., Муҳаммадӣ, А. Рубоӣҳои Саҳобӣ / Н. Яздонӣ, А.Муҳаммадӣ // Садои Шарқ. – 2015. – №2. – С. 97-102. – С. 98.

Шейбанидами. В исследуемой эпохе вера и религия очень часто со стороны лицемерных религиозных особ использовались с эгоистическими целями и намерениями. Такое положение дел притесняет поэта, и он, критикуя поступки таких людей, осуждает религиозные разногласия:

Халқанд ба ҳам бар сари кибру кинҳо,
 Лофи динҳову даъвии ойнҳо.
 Ҳақ мегӯяд ба гӯши холисдинон:
 Мақсад чу манам, чӣ ихтилоф аст инҳо? ¹

Люди заняты высокомерием и враждою,
 Хвастовством своей веры и религией.
 Бог говорит слугам чистосердечным:
 Если цель – это Я, то зачем разногласия?

Относительно общественных воззрений и социальной поэзии Сахаби Х. Хасанпур свое мнение выражал следующим образом: «То, что можно назвать сущностью рубаи Сахаби – это различные и изящные мысли, созерцаемые во всех его четверостишиях. Иначе, можно сказать, что Сахаби из числа тех поэтов, которые ставили поэзию на службу народу».² Как известно, Сахаби в истории таджикско-персидской литературы известен как поэт-мистик и прославленный суфий, однако в своих произведениях он очень часто обращается к социальным вопросам. Но, несмотря на все это, Сахаби остаётся поэтом-мистиком и последователем суфизма, поэтому в его стихах относительно огромное место занимают философские, мистические и нравственно-этические вопросы.

Второй подраздел первого раздела третьей главы – «**Мистические воззрения в четверостишиях Сахаби**» посвящён исследованию и анализу мистических рубаи поэта. В четверостишиях Сахаби, в основном, обсуждаются философские, мистические, любовные и этические воззрения. Эти вопросы рассматриваются поэтом углублённо и всесторонне. Отсюда почти 90 процентов смысла и содержания его четверостиший занимают мистические мысли и воззрения. Некоторые рубаи поэта посвящены вопросам самосознания и самопознания. В рамках этих размышлений поэт призывает читателя к скромности, покорности и простоте. Сахаби, как приверженец концепции совершенного человека, подчеркивает, что не расположен к этому миру, но так как живу в нём, не могу игнорировать общественные правила и жить вне общества, то есть не всё, что существует в материальной и моральной жизни человека ему по душе, но невозможно полностью отстраниться от нежелательных явлений. Отсюда и говорит:

Не ацзи гадо, на нахвати шах дорам,
 Ҳарчанд, ки гаҳ надораму гаҳ дорам.

¹ Саҳобӣ, Астарободӣ. Куллиёти Саҳобии Астарободӣ. Дастхат / Саҳобии Астарободӣ. – Дар Китобхонаи Маҷлиси шурои миллии Эрон ба қайд гирифта шуд, №87382. – С. 69 а.

² Ҳасанпур, Ҳиво. Сабкшиносии рубоӣёти Саҳобии Астарободӣ / Ҳиво Ҳасанпур // Баҳори адаб: Фаслномаи таҳассусии сабкшиносии назму настри форсӣ. – 1390. – №14. – С.44 - 56. – С. 51.

Ман моили олам наям оинаш,
Аммо чӣ кунам, гузар бар ин раҳ дорам.¹

Не слабый попрошайка я и не надменный шах,
Хотя имею что-то ныне, но послезавтра нет.
Не расположен к миру и его канону, но
Что делать, коли здесь другой дороги нет.

Сахаби, как и другие поэты-суфии, свои мистические и философские воззрения излагает посредством жанра рубаи.

В третьем подразделе первого раздела третьей главы – «**Этические взгляды в четверостишиях поэта**» отмечается, что этот вопрос в поэзии Сахаби имеет осевое значение. Поэт, как и многие сочинители рубаи, иногда даже на фоне других тем возвращается к этому вопросу. Хотя в четверостишии поэта этические вопросы встречаются намного меньше, чем философские воззрения, но Сахаби смог изложить свои убеждения в этой форме поэзии насколько это возможно целенаправленно, изящно и всесторонне. Поэт такого мнения, что каждый, кто в этом мире хочет достичь долгой и счастливой жизни, а также ожидаемого воздаяния, то должен воздержаться от нанесения ущерба другим людям и стремиться к благодеянию и принесению пользы народу:

Ҳар чо, ки фитодаест, рофеъ мебош,
Ҳар сӯ, ки фитандаест, дофеъ мебош.
Гар умри дароз хохию ачри азим,
Бар халқ музир мабош, нофеъ мебош.²

Увидешь коль упавшего, ты сразу подними,
Как твердый щит несчастного ты береги.
Коль хочешь долгой жизни ты и воздаяния,
Полезным будь ты всякому и не вреди.

Сахаби в своих рубаи непрерывно воспекает добро, благодеяние и дружбу. В следующем четверостишии он неуживчивых людей сравнивает с былинкой:

Ноаҳл чу раҳ бар қадами мо фиканад,
Саргаштагии худусаш аз по фиканад.
Ҳарчанд, ки хасро ба сари чашма барӣ,
Бодаш бибарад бозу ба сахро фиканад.³

Если захочет неуживчивый стать попутчиком солика,
Собьют его с пути непредвиденные обстоятельства.

¹ Яздонӣ, Н., Мухаммадӣ, А. Рубоиёти Саҳобӣ / Н. Яздонӣ, А. Мухаммадӣ // Садои Шарк. – 2015. – №2. – С. 97-102. – С. 98.

² Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; Ба кӯшиши Акбари Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с. – С. 580

³ Там же. – С. 576.

Хоть сто раз ты вези былинку к роднику,
Опять её унесёт ветерок в пустыню.

Поэт также призывает человечество к справедливости, милосердию, благосклонности и отчуждению от алчности и ненависти:

Эй гашта бузург, хурда бар хурд магир,
Инсоф бидех, лутф намо, узр пазир.
Бар халқи ҷаҳон инояту раҳмат бош,
Ҳамчун назари падар ба фарзанди сағир.¹

Коль стал великим, не придирайся к младшим.
Будь ласков с ними, и честным, не суровым.
Ты поступай с рабами божьими благосклонно
Как любящий отец относится к детям своим.

Во втором разделе третьей главы диссертации – «**Язык и стиль изложения литератора**» автором отмечено, что Сахаби один из тех поэтов, который во всех своих произведениях особое внимание уделяет опрятности родного поэтического таджикского языка. Язык и стиль изложения поэта, как и у прошлых поэтов, особенно XVI–XVII вв., базируется на персидско-таджикском нормативном языке и народном лексиконе. Поэт в сочинении рубаи и газелей, в основном, следует поэтам-мистикам, но, независимо от этого, смысл его стихов доступен простым людям. Сахаби в своих произведениях в изобилии использует пословицы и поговорки, реальные живые слова и словосочетания, употребляемые в разговорной речи и народной лексике. Поэт был отличным знатоком персидско-таджикского языка, и в его стихах ясно обнаруживается вся тонкость и приятность этого языка.

Хотя Сахаби свои мистические воззрения иногда выражает с помощью специфических терминов и понятий, а иногда символично и таинственно, но, в основном, можно сказать, что его поэзия понятна всем персоязычным народам и не создаёт им особого труда в понимании их смысла.

Другая особенность творчества поэта считается использование народных пословиц и поговорок, которые обеспечивают изящность, плавность, гладкость и приятность его стихов. Например, в следующем рубаи поэт очень сообразно использует фразеологизм «смешанный, как сахар с молоком»:

Мову ту ҳамеша ошиқи якдигарем,
Омехта хуш ба ҳам чу ширу шакарем.
Бо пойи ту сӯйи хештан меоём
В-аз чашми ту дар ҷамоли худ менигарем.²

¹ Яздонӣ, Н., Муҳаммадӣ, А. Рубоӣҳои Саҳобӣ / Н. Яздонӣ, А.Муҳаммадӣ // Садои Шарк. – 2015. – №2. – С. 97-102. – С. 101.

² Саҳобӣ, Астарободӣ. Девони ғазалиёт / Саҳобии Астарободӣ; ба кӯшиши Акбари Бехдорванд. – Техрон: Заввор, 1387. – 602 с. – С. 585.

Влюблены мы друг в друга навеки,
И смешаны как сахар с молоком.
Твоими ногами идем мы к себе,
Твоими глазами мы смотрим на себя.

Стихи Сахаби сочинены особым стилем и манерой: в них сплелись мистическая и земная любовь, и в результате этого формировалось изящное и пленительное литературное творчество. Также надо отметить, что в произведениях Сахаби все актуальные и многогранные социальные, философские, религиозные, мистические, эстетические и морально-этические вопросы выражены простым, общедоступным языком, и одновременно с яркой художественной манерой изложения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Исследование жизни и творчества Сахаби Астарабади привело нас к следующим выводам:

1. Сахаби Астарабади один из известных представителей классической персидско-таджикской поэзии литературного ареала Ирака в XVI веке, и как поэт и мыслитель внес значительный вклад в литературу этого периода. Жизнь поэта в основном приходится на кровавый и трагический период правления Шейбанидов и Сафавидов [1-А, 3-А].

2. Предки Сахаби Астарабади из таджиков Астарабада, он сам родился в Шуштаре, но кровавые войны заставили его в молодости навсегда покинуть Шуштар, и до конца своих дней он жил и творил в Ираке. Начальное образование получил в Шуштаре, затем в иракском Наджафе освоил другие науки своего времени и прославился как поэт и мыслитель. Он умер в 1601 году в Наджафе, и там же похоронен [1-А, 3-А].

3. В странах, говорящих с нами на одном языке, опубликованы статьи, посвященные стилю поэзии Сахаби, там также изданы его стихи, и они доступны читателям. В Таджикистане из-за недоступности творчество поэта осталось за пределами исследований, поэтому до сих пор для нашего народа он остается неизвестным поэтом [4-А, 5-А].

4. Рукописи произведений Сахаби хранятся в библиотеках и музеях Британии, Пакистана, Индии и Ирана. Они написаны самим поэтом и другими каллиграфами. В Таджикистане его произведения можно найти только в рукописных копиях антологии и других поэтических сборниках [5-А, 15-А].

5. Творчество поэта имеет мистико-философский аспект, основу его творений составляют рубаи и газели, которые рассмотрены и проанализированы во второй главе диссертации. Несмотря на то, что произведения Сахаби были подвергнуты научному анализу очень поздно, тем не менее, возвращение и представление стихотворений поэта широким читательским массам через газеты и журналы будет хорошим предзнаменованием [6-А, 7-А].

6. Сахаби Астарабади последователь великих классиков персидско-таджикской литературы, таких как Омар Хайям, Саади Ширази, Джалалуддин Балхи, Хафиз Ширази, Абдуррахман Джами, Бадриддин Хилали и т.д. Врожденный талант, изучение трудов ученых, мыслителей и великих мужей Востока и Запада, а также усилия самого поэта подняли его на более высокую ступень поэтического мастерства и прославили его как мыслителя [12-А].

7. В истории таджикско-персидской литературы Сахаби считается поэтом, написавшим множество четверостиший. До нашего времени дошли только 6255 четверостиший. Поэт действительно известен своими очаровательными и полными любви и мистики историями. В большинстве антологий и книг, посвященных истории литературы, Сахаби упоминается как поэт, сочинивший рубаи. При этом, сегодня наряду с четверостишиями, также доступны 535 его газелей, составляющих 2800 бейтов [5-А].

8. Помимо четверостиший и газелей, Сахаби посвятил шаху Аббасу Сафави месневи. Он также написал трактат в прозе и в стихах под названием «Урват-уль-вуска», который состоит из 600 бейтов. Данное месневи, размещенное в начале его сборника стихов, вместе с бейтом “Слушай флейту...”, включенное в собственные стихи из месневи Мавлави, составляет 343 бейта [15-А].

9. Творческая деятельность Сахаби Астарабади приходится на последний период иракского и возникновения индийского стиля. Соответственно, его стихи имеют некоторые признаки индийского стиля [5-А, 7-А].

10. Произведения поэта отражают его мастерство как поэта и мыслителя. Основную суть творчества Сахаби составляют мистические и философские мысли [6-А].

11. Рубаи Сахаби отвечают нормам жанра рубаи. В персидско-таджикской литературе он признан как плодотворный, искусный и талантливый поэт. В свое время он был популярным в поэтической среде [5-А].

12. Исследование показало, что некоторые четверостишия Сахаби Астарабади относили Омару Хайяму, Абусаиду Абулхайру, Ибн Ямину и Бобо Афзалуддину Кошони. Установить принадлежность четверостиший Сахаби, приписанные упомянутым поэтам — трудная задача [5-А, 7-А].

13. Стихи Сахаби сочиненные много веков назад, до сегодняшнего дня не утратили своего духовного и эстетического значения. Они призывают человечество к добру и добродетели, единству и самопознанию, и пропагандируют достойные человеческие качества. В эпоху глобализации, столкновения цивилизаций и противоречий различных религиозных вероисповеданий, его рубаи приобрели особый статус. В них поэт призывает людей держаться подальше от всех противоречий и фанатизма на почве религиозных вероисповеданий [3-А, 9-А].

14. Сахаби Астарабади, независимо от неурядиц своего времени, массовых расправ династии Сефевидов и Шейбанидов, в стихах отражал свой личный дух, писал о своих чувствах и о социальном положении своего

времени. Он никогда не восхвалял правителей и эмиров. В периоды уныния Сахаби погружался в себя, выражал свое душевное состояние через четверостишия и газели, искал себя в себе, сочинял мудрые и романтические газели, совершенно избегал воспевания и прославления правителей своего времени [6-А, 15-А].

15. Хотя в стихах Сахаби говорится о земной любви, но в основе поэзии поэта лежит мистицизм, а источник его стихов и газелей – мистическая любовь, то есть любовь к богу [6-А].

16. Основу поэзии Сахаби составляет самосознание, теология, довольствование и самообладание, мужественность, терпение и выдержка, влюблённость и чистая незапятнанная любовь, признание в любви, добро и благо, праведная жизнь на пути к истине, воздержание от гнева и обиды. В его стихах резко осуждаются алчность, эгоизм и высокомерие, насмешки, ложь и интрига, причинение боли и другие дурные человеческие поступки [5-А].

17. Сахаби Астарабади творил свои произведения на легком и доступном языке. Его стихи, как и у других поэтов прошлого, особенно XVI – XVII веков, восходит к нормативному и народному языку. В создании рубаи и газелей он является последователем поэтов – мистиков, его стихи понятны и доступны массам. Он широко использовал изобилие народных выражений, пословиц и поговорок, слов и выражений из живой разговорной речи. В стихах Сахаби очень хорошо отражены сладость и тонкость его родного языка [4-А].

18. Сахаби Астарабади своими благозвучными четверостишиями и газелями вошел в историю таджикско-персидской литературы, как поэт, творивший рубаи и газели. Его рубаи со своим особым стилем приобретают особый статус, хотя они не достигают уровня четверостиший Хайяма, и по сравнению с ними просты и менее выразительны, тем не менее, они заставляют читателя думать о мироздании, т.е. о мире и человеке, об общественной жизни, ежедневных страданиях и боли, а также о психологическом состоянии мыслителей и поэтов [7-А].

19. Наконец, Сахаби Астарабади является одним из самых плодотворных поэтов таджикско-персидской литературы, проявивший себя в большинстве поэтических жанров, включая рубаи, газель, месневи и прозу, создал хорошие, читабельные и интересные произведения. Это свидетельствует о его высоком поэтическом мастерстве. Поэтому целесообразно всестороннее изучение творчества Сахаби, в том числе исследование малоизвестных сторон его жизни и творческой деятельности [5-А, 15-А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

Из исследования темы и анализа рассматриваемых вопросов следует, что жизнь и творчество Сахаби Астарабади все еще не изучена полностью, так как он является новым лицом (новой фигурой) в литературоведении. В связи с этим, автор, обобщая достижения, научные результаты и перспективы исследуемой темы, представляет (выдвигает) следующие рекомендации по практическому применению результатов исследования:

1. Стихи Сахаби Астарабади имеют прогрессивные мысли, и поэт воспекает в них чистую любовь, добро и благотворительность, правду и правдивость, красоту, призывает людей к проявлению других добрых человеческих качеств, а также осуждает человеческие пороки. Поэтому, целесообразно сделать общедоступным его жизнь и творчество;

2. Наша диссертация способствует изучению литературы XVI-XVII веков, особенно в ознакомлении (представлении) самого Сахаби Астарабади и его литературного наследия. Он является одним из тех поэтов, который в истории таджикско-персидской литературы сочинил большое количество рубаи. Диссертация поможет в дальнейшем исследовании литературных жанров, особенно рубаи;

3. Рубаи Сахаби Астарабади отвечают всем нормам жанра рубаи, в истории таджикской персидской литературы он известен как весьма плодотворный, искусный и талантливый поэт. Среди литераторов своего времени он пользовался особой популярностью;

4. Исследование различных источников показали, что более 40 рукописных сборников Сахаби Астарабади с различным количеством рубаи, газелей, месневи и трактата «Урват-ул-вуска» хранятся в библиотеках и музеях Индии, Пакистана, Великобритании и Ирана. Диссертация предлагает достоверные источники будущим исследователям;

5. Достижения и проведенный в диссертации анализ могут оказать помощь магистрантам, соискателям ученых степеней и будущим исследователям при изучении истории таджикской классической литературы, а также проведения специальных курсов на факультетах таджикской филологии высших учебных заведений республики;

6. Социальные темы и нравоучения (наставления) занимают важное место в творчестве Сахаби Астарабади, поэтому средние, средне-специальные профессиональные и высшие учебные заведения страны могут использовать в качестве справочного материала социальные стихи поэта в воспитательных занятиях, семейной культуре, педагогике, этике и эстетике и др;

7. Философы могут проводить отдельные исследования, посвященные мудрым изречениям поэта, которого исторические источники представляют философом и влюбленным аскетом;

8. В целом, Сахаби Астарабади своим творчеством внес значительный вклад в развитие литературы XVI-XVII веков. Данная диссертация является первым шагом в исследовании и ознакомлении (представлении)

жизни и творчества поэта. Конечно, в рамках одной кандидатской диссертации невозможно всестороннее рассмотрение и исследование творчества того или иного литератора, поэтому, в будущем, широкое и всестороннее исследование других направлений творческой деятельности Сахаби Астарабади является одной из актуальных проблем литературоведения.

НАУЧНЫЕ ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. Научные публикации автора в ведущих рецензируемых изданиях, рекомендованных Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан

[1-А]. Баёнов, М.Б. Саҳобии Астарабадӣ шоир ва орифи тоҷику форс (Сахаби Астарабади – таджикско-персидский поэт и мистик) [Текст] / М. Б. Баёнов // Известия Академии наук Республики Таджикистан. – 2016. – №2 (242). – С. 163-168.

[2-А]. Баёнов, М.Б. Талмех дар ғазалиёти Саҳобии Астарабадӣ (Талмех в газелях Сахаби Астарабади) [Текст] / М. Б. Баёнов // Вестник Таджикского национального университета. – 2018. – №3. – С. 162-167.

[3-А]. Баёнов, М.Б. Нигоҳе ба зиндагиномаи Саҳобии Астарабадӣ (О жизни Сахаби Астарабади) [Текст] / М. Б. Баёнов // Вестник Государственного педагогического университета. – 2018. – № 5-1 (77). – С. 161-166.

[4-А]. Баёнов, М.Б. Забон ва баёни ашъори Саҳобии Астароботӣ (Язык изложения в стихах Сахаби Астарабади) [Текст] / М. Б. Баёнов // Гузоришҳои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ (Доклады Академии наук Республики Таджикистан. Отделение общественных наук). – 2019. – №1 (005). – С. 153-157.

[5-А]. Баёнов, М.Б. Мавзуъ ва муҳтавои рубоӣи Саҳобии Астарободӣ (Тема и содержание в четверостишиях Сахаби Астарабади) [Текст] / М. Б. Баёнов // Суханшиносӣ (Словесность). – 2020. – №1. – С.120 - 128.

[6-А]. Баёнов, М.Б. Андешаҳои фалсафии ирфонии Саҳобии Астарободӣ (Мистическое и философское мнение Сахаби Астарабади) [Текст] / М. Б. Баёнов // Гузоришҳои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ (Доклады Академии наук Республики Таджикистан. Отделение общественных наук). – 2020. – №1 (009). – С. 173-179.

[7-А]. Баёнов М.Б. Саҳобии Астарободӣ аз нигоҳи Шиблӣ ва Шамисо (Сахаби Астарабади с точки зрения Шибли и Шамисо) [Текст] / М.Б. Баёнов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (Вестник Таджикского национального университета). – 2022. – №3. – С.214-219.

[8-А]. Муҳаммадиев Ш.М., Баёнов, М.Б. Мавзуи ишқ дар ғазалиёти Саҳобии Астарободӣ (Тема любви в газелях Сахаби Астарабади) [Текст] /

Ш. М. Муҳаммадиев, М. Б. Баёнов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (Вестник Таджикского национального университета). – 2022. – №9. – С. 89-95.

II. Научные статьи автора в сборниках и в других научных изданиях:

[9-А]. Баёнов, М. Ситоишгари ҳамдили башар (Воспеватель солидарности народов) [Текст] / М. Баёнов // Адабиёт ва санъат (Литература и искусство). – 2018. – 6 декабр.

[10-А]. Баёнов, М.Б. Мавзӯ ва муҳтавои рубоиёти Саҳобии Астарободӣ (Тема и содержание в четверостишиях Сахаби Астарабади) [Текст] / М. Б. Баёнов // Институти Осиё ва Аврупо (Институт Азии и Европы). – 2020. – №1 (3). – С. 178-184.

[11-А]. Баёнӣ, М. “Шеър-ул-ачам” – асари арзишманди илмӣ. Баҳои баланд ба мақоми Саҳобии Астарободӣ дар он (“Шеър-ул-ачам” – бесценный научный труд. Высокая оценка места Сахаби Астарабади в нём) [Текст] / М. Баёнӣ // Илм ва ҳаёт (Наука и жизнь). – 2021. – №3 (155). – С.31.

[12-А]. Баёнӣ, М. Таъсирпазирии Саҳобӣ аз пешиниён (Влияние Сахаби от предков) [Текст] / М. Баёнӣ // Адабиёт ва санъат (Литература и искусство). – 2021. – 27-май. – №22 (2097).

[13-А]. Баёнӣ, М. Андешаҳои ахлоқӣ дар рубоиёти Саҳобии Астарободӣ (Нравственные мысли в рубаях Сахаби Астарабади) [Текст] / М. Баёнӣ // Душанбе. – 2022. – №2. – С. 43-44.

[14-А]. Баёнов, М.Б. Вопросы нравственности и порицание разногласие и противоречие вероисповедание в рубаи Сахабии Астарабади [Текст] / М. Б. Баёнов // Молодежь и развитие духовной культуры общества: актуальные проблемы и перспективы их решения: сборник материалов XI Международной научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава высших учебных заведений России, Таджикистана и Узбекистана. – Душанбе, 2022. – С. 153-160.

[15-А]. Баёнов, М.Б. Нақши осори Саҳобии Астарободӣ дар тарбияи ахлоқии наврасон ва рушди адабиёту санъати тоҷик [Текст] / М.Б. Баёнов // Таълими мусиқии касбӣ: таърих, назария ва амалия: маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – назариявӣ. – Душанбе, 2022. – С. 167-175.

АННОТАТСИЯИ

тахқиқоти диссертациони аспирант Баёнов Маҳмаднабӣ Бачачонович дар мавзуи «Саҳобии Астарободӣ ва осори адабии ӯ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.01.01–Адабиёти тоҷик

Калидвожаҳо: Саҳобии Астарободӣ, Шуштар, Наҷаф, осор, шоир, ориф, девон, рубоӣ, ғазал, маснавӣ, дастхат, китобхона, осорхона, ашъор, панду ахлоқ, ишқ, жанр, сабк, мавзӯ, фалсафа, файласуф, тасаввуф, адабиёт, таърихи адабиёт, рӯзгор, забон, талмех, ташбеҳ, маҷоз, сарчашма, оят, ҳадис.

Диссертатсияи илмии Баёнов М.Б. ба омӯзиши рӯзгор ва осори яке аз симоҳои намоёни адабиёти охири асри XVI ва аввали XVII Саҳобии Астарободӣ бахшида шуда, дар он вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии адабии замони зиндагии Саҳобӣ, рӯзгори шоир, осори адабӣ, ғазал ва анъанайи ғазалсароӣ, мавзӯ ва муҳтавои ғазалиёти адиб, мавзӯҳои ишқу ошиқӣ ва панду ҳикмат дар ғазалиёти шоир, бархе аз вижагиҳои ғазалиёти Саҳобӣ, таъсирпазирии Саҳобӣ аз пешиниён, маълумоти умумӣ дар бораи рубоӣ, мавзӯ ва муҳтавои рубоӣ Саҳобӣ, андешаҳои иҷтимоӣ дар рубоӣ ӯ, андешаҳои ирфонии рубоӣ Саҳобӣ, андешаҳои ахлоқӣ дар рубоӣ шоир, забон ва услуби баёни рубоӣ адиб мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар таҳқиқот рӯзгор ва осори Саҳобии Астарободӣ ба таври муфассал мавриди пажӯҳиш қарор гирифта, ҳаҷми ашъори боқимондаи ӯ муайяну мушаххас гардидааст. Инчунин, ҳунари рубоисароӣ ва ғазалсароии Саҳобӣ, ҷойгоҳи шоир дар таърихи адабиёти тоҷик ва дигар ҷанбаҳои осори ӯ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Дар диссертатсия андешаҳои ошиқонаву орифона ва пандуахлоқии шоир дар рубоӣ ва ғазалиёти ӯ тадқиқ гардидааст. Ҳамзамон, баҳои таъкиранависон ва мунаққидону адабиётшиносон, мазмуну мундариҷа, мавзӯ, забону тарзи баён, сабку услуб, қаҳрамони лирикии рубоӣ ва ғазалиёти шоир низ мавриди тадқиқ қарор гирифтааст.

Дар диссертатсия аввалин бор ба таври зарурӣ рӯзгор, осор, сабку услуби нигориш, забон ва баёни ашъори адиб, таъсирпазирӣ ва мазмуну муҳтавои ашъори Саҳобии Астарободӣ дар заминаи таъкираҳо, мақолаҳои илмии адабиётшиносон ва осори ҳуди шоир ҳамаҷониба баррасӣ гардидааст.

Ҳамчунин ҷанбаҳои ирфонӣ фалсафии ашъори шоир зикр гардида, талоши шоир барои идомаи суннатҳои шоирӣ, хусусан пайравии Саҳобӣ ба Хайём, Саъдӣ, Ҳофиз, Ҳилолӣ ва дигарон, баррасӣ гардидаанд.

Дар маҷмӯъ, дар диссертатсия аввалин бор рӯзгору осор, мазмуну муҳтавои ашъори Саҳобӣ, забон ва услуби баён ва дигар ҷанбаҳои рӯзгору осори ӯ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

АННОТАЦИЯ

диссертационного исследования аспиранта Баёнова Махмаднаби Бачаджоновича на тему «Сахаби Астарабади и его литературное наследие» на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – Таджикская литература

Ключевые слова: Сахаби Астарабади, Шуштар, Наджаф, произведения, поэт, мыслитель, деван, рубаи, газель, маснави, рукопись, библиотека, музей, стихи, назидание и мораль, любовь, жанр, стиль, тема, философия, философ, мистицизм, литература, история литературы, жизнь, язык, талмех, ташбих, маджаз, источник, аят, хадис.

Научная диссертация Баёнова М. Б. посвящена изучению жизни и творчества одного из выдающегося представителя литературы конца XVI и начала XVII вв. – Сахаби Астарабади. В работе рассматриваются политическая, социальная, культурная и литературная обстановка указанной эпохи, жизнь и творчество поэта, литературное наследие, жанр и традиции сочинения газели, тема и содержания газелей литератора, в том числе отражение любовных и морально-этических тематик в газелях поэта, некоторые стилистические и языковые особенности его газелей, влияние предшествующих литераторов на творчество Сахаби, отражение социальных и мистических воззрений в четверостишиях поэта, языковые и стилистические особенности его четверостиший.

В диссертации на фоне полного, всестороннего и углублённого изучения жизнеописания и наследия Сахаби Астарабади, определен объём оставшегося его наследия. В работе также тщательному анализу подвергались творческое умение и мастерство поэта в сочинении четверостиший и газели, его место и роль в истории таджикско-персидской литературы и другие подобные вопросы.

В диссертации особое значение уделяется исследованию темы любви и влюбленности, а также размышления мыслителя об этических вопросах, наставлений и назиданий. Диссертантом также исследованы отношения и оценка литературоведов и критиков относительно произведений и личности самого Сахаби; смысл и содержание, тематика, язык и манера изложения художественных мыслей, стиль и способ, лирический герой газелей и четверостиший поэта.

В диссертации на основе информации антологий, научных статей и литературного наследия Сахаби Астарабади впервые должным образом рассмотрены его биография и творчество, смысл и содержание его произведений, стиль и способы сочинения, язык и манера изложения стихов, а также влияние других поэтов на творчество поэта.

В диссертации также говорится о мистических и философических аспектах творчества поэта, о его стремлении и заслуге для продолжения поэтической традиции, особенно приверженности Сахаби к Хайяму, Саади, Хафизу, Хилоли и других прославленных персидско-таджикских поэтов.

Обобщая вышеизложенные выводы и заключения можно прийти к такому общему результату, что в диссертации впервые в истории таджикской литературы научным методом рассмотрены жизнь и творчество, смысл и содержание, язык и форма изложения поэта, а также другие особенности жизни и наследия Сахаби Астарабади.

ANNOTATION

The Dissertation Research of Bayonov Mahmadvani Bachajonov "Sahabi Astarabadi and its literary work" for the degree of candidate of philological sciences, specialty 10.01.01 – Tajik literature; literary relations

Keywords: Sahabi Astarabadi, Shushtar, Najaf, works, poet, sage, devon, rubai, ghazal, masnavi, manuscript, library, museum, poems, edification and morality, love, genre, style, theme, philosophy, philosopher, mystic, literature, literary history, life, language, talmeh, tashbih, majaz, sources, ayat, hadith.

Bayonov's dissertation is devoted to the study of the life and work of one of the outstanding representatives of literature of the late 16th and early 17th centuries - Sahabi Astarabadi. The paper discusses the political, social, cultural and literary situation of the specified era, the life and work of the poet, the literary works, the lyric poem and traditions of the gazelle, the theme and contents of the gazelle of the writer, including the reflection of love and moral and ethical themes in the gazelles of the poet, some stylistic and linguistic features of his gazelles, the influence of previous writers on the work of the Sahabi, the reflection of social and mystical views in the quatrain of the poet, linguistic and stylistic features of his quatrain.

In the dissertation, against the background of a complete, comprehensive and in-depth study of the biography and works of Sahabi Astarabadi, the volume of its remaining works is determined. The poet's creative ability and skill in composing quatrain's tendency and gazelles, his place and role in the history of Tajik-Persian literature, and other similar issues were also carefully analyzed.

In the dissertation, special importance is given to the study of the theme of wisdom and love, as well as the thinker's thoughts on ethical issues, instructions and edifications. The candidate for the degree also examined the relationship and assessment of literary critics regarding the works and personality of Sahabi himself; meaning and content, subject, language and manner of expressing artistic thoughts, style and method, the lyrical hero of gazelles and the quatrain of the poet.

The dissertation, based on information from anthologies, scientific articles, and the literary works of Sahabi Astarabadi, for the first time duly considers his biography and works, the meaning and content of his works, the style and methods of writing, the language and manner of writing poetry, and the influence of other poets on the poet's work.

The dissertation also talks about the mystical and philosophical aspects of the poet's work, about his aspiration and merit for the continuation of the poetic tradition, especially the commitment of Sahabi to Khayyam, Saadi, Hafiz, Hiloli and other famous Persian-Tajik poets.

In general, for the first time in the history of Tajik literature, a scientific method examines the life and work, meaning and content, language and form of the poet, as well as other features of the life and works of Sahabi Astarabadi were summarize